

Ruimte voor een stad in balans

Essays over
Rotterdam

**Ruimte
voor
een
stad in
balans**

**Essays over
Rotterdam**

Inhoud

Inleiding Hamit Karakus, Hermineke van Bockxmeer en Emile Klep	6
Viering van het vreemde Naomi Jacobs	11
Fysieke maatregelen zijn voor ‘erbij’, maar wel hoognodig en kansrijk Marianne van den Anker	23
De noodzaak van precisie Gerben Helleman	37
Mobiliteitsgeluk als sleutel voor een inclusieve stad Hans Stevens	47
Bouwen aan onderwijs in (super) divers Rotterdam: doorpakken bij gemengde scholen Guido Walraven	57

- 67** **Ongedwongen kruisbestuiving
in mensenkorf Rotterdam -
Er valt veel te leren van bijen**
Mohammed Benzakour
- 75** **Rotterdam en de architectuur
van een diverse stad**
Mark Minkjan
- 91** **Stad in balans: hoe het
onderwijs daarin een
sleutelpositie speelt**
Semiha Denktas en
Liesbeth Noordegraaf-Eelens
- 103** **Te weinig bruggen
in Rotterdam**
Koos van Dijken

Hennie (59), stratenmaker,
Wilhelminapier

‘Ik heb er altijd voor gezorgd dat de Rotterdamse straten er goed bij liggen. Een stoep die netjes is bestraat en waar voldoende ruimte is om te wandelen, is belangrijk als je het hebt over elkaar spontaan op straat ontmoeten.’

‘Ik heb het idee dat mijn werk als stratenmaker minder gewaardeerd wordt dan vroeger. Misschien komt dat doordat de mensen steeds drukker worden en de stad is gegroeid. Daardoor staan de mensen er minder vaak bij stil dat hun straat er niet als vanzelf netjes bij ligt.’

Blaakplein Centrum

Inleiding: Rotterdam, ruimte voor stad in balans

Door Hamit Karakus (directeur Platform31), Hermineke van Bockxmeer (directeur Sport en Cultuur gemeente Rotterdam) en Emile Klep (directeur Stedelijke Inrichting gemeente Rotterdam)

Balans in de samenleving is een belangrijk thema in het maatschappelijk debat van deze tijd. Het onderwerp leeft bij overheden, maatschappelijke organisaties en onderzoekers. In Rotterdam, maar ook in de rest van Nederland. Want vraagstukken rond economische, culturele, sociale en ruimtelijke verschillen en verbanden tussen mensen en groepen spelen op verschillende schaalniveaus. Van het niveau van de regio en de stad tot dat van de wijk en de buurt.

Bij stad in balans draait het zowel om een *sociaal-culturele* als een *sociaal-economische* balans. Rotterdam is een diverse stad, met inwoners met veel verschillende nationaliteiten, religies, culturen, waarden en normen, opinies en politieke voorkeuren. Bovendien wonen in Rotterdam relatief veel mensen met lage inkomens ten opzichte van het landelijk gemiddelde en de andere grote steden. En elke Rotterdamse wijk heeft een eigen samenstelling qua inkomensgroepen. De vraag die dan speelt: hoe ontstaat ruimte voor maatschappelijke samenhang, dynamiek en gelijke kansen en voorkomen we daarmee spanningen in de stad?

Voor deze essaybundel hebben de gemeente Rotterdam en Platform31 negen deskundigen gevraagd om in een essay dieper in te gaan op de vraag hoe ruimtelijk beleid en ruimtelijke investeringen kunnen bijdragen aan een stad in balans. In heel Nederland zijn de beleidsverbindingen en samenwerkingen tussen het ruimtelijke en het sociale domein traditioneel wat onderbelicht. Juist daarom hebben de auteurs gekeken of vanuit deze invalshoek verrassende oplossingsrichtingen te vinden zijn voor het vraagstuk van balans. Denk bijvoorbeeld aan het kiezen van de juiste locatie voor een school, de inrichting van een bepaald plein of het verbeteren van het openbaar vervoer tussen specifieke woon- en werklocaties.

Deze essaybundel gaat over Rotterdam en dus over de mensen die de stad vormen en in Rotterdam wonen, werken en recreëren. Voor deze bundel zijn daarom ook korte straatinterviews afgenomen met Rotterdammers. In verschillende delen van de stad zijn mensen op straat aangesproken en gevraagd naar hun ervaringen met Rotterdam. Is de stad voldoende in balans en wat zijn hun ideeën voor ruimtelijke ingrepen om de balans te verbeteren?

Essays

Met hun essays, die overigens uiteenlopen in stijl en visie, willen de auteurs inspireren en de lezer uitnodigen tot debat. De auteurs van de essays hebben elk een persoonlijke interpretatie van een

stad in balans in gedachte gehad bij het werken aan deze bundel. Zo benadrukt Marianne van den Anker, journalist en oud-politica van Leefbaar Rotterdam dat elk mens “ertoe zou moeten doen” en noemde ze het belang van het versterken van de collectiviteit. Filosofe Naomi Jacobs stelt dat in een stad in balans “het onbekende en het vreemde gevierd zou moeten worden in plaats van gevreesde.” Literator Mohamed Benzakour pleit voor het versterken van meer “fundamentele onverschilligheid”, zoals bijen dat naar elkaar hebben, omdat mensen zich steeds grimmiger zijn gaan bemoeien met andermans levensstijl en zienswijze. Architectuurcriticus Mark Minkjan ziet de enorme diversiteit van Rotterdam als sociale en economische kans en waarschuwt voor onbeheersbaar doorgesloten gentrificatie, zoals in Amsterdam. We hopen dat de rijkdom van beelden van een gebalanceerde stad, het maatschappelijk debat op een positieve manier zal voeden.

Misschien de meest spannende vraag aan de auteurs was om suggesties aan te dragen voor concrete handelingen (of beleid) in het ruimtelijk domein. Ruimtelijke handelingen die volgens hen kunnen bijdragen aan een stad in balans. Hoewel u de verrassende ideeën ontdekt als u de essays leest, prikkelen we uw nieuwsgierigheid graag alvast:

- Rotterdam kan zich laten zien als hét voorbeeld voor **inclusieve stadsontwikkeling**. (Minkjan)
- Kijk als professional steeds met een frisse blik naar een bepaalde wijk, **benoem zorgvuldig samen met de bewoners de kansen en bedreigingen** en maak op basis daarvan beleid. (Helleman)
- **Zie ruimtelijke investeringen en maatregelen als middel** om de sociale ambitie van Rotterdam als één community dichterbij te brengen. Geef leven aan de openbare ruimte en publieke plekken! (Van den Anker)
- Betrokkenheid van stadsbewoners bij de openbare ruimte én elkaar wordt versterkt als **samenwerkingsverbanden** tussen bewoners en lokale ondernemers worden gestimuleerd en wanneer bewoners medezeggenschap krijgen over hun omgeving. (Jacobs)
- Sluit aan bij het eenvoudige inzicht dat ‘**organische harmonie**’ de basis is van elk soepel draaiend systeem. (Benzakour)
- Gebruik **nudging** om gewenst gedrag bij mensen uit te lokken. (Denktas & Noordegraaf)
- Zet vol in op het gebruik van **technologie, vergroening en het doen van experimenten** in de buitenruimte. (Van Dijken)

- De gemeente heeft een rol in het scheppen van **publieke plekken voor ontmoeten en leren**, waar menging van bevolkingsgroepen plaatsvindt. (Walraven)
- **Pak vervoersarmoede aan** en zorg dat iedere Rotterdammer goed vervoer naar werk, school, zorg en zijn sociale netwerk heeft. (Stevens)

Tot slot

De essays laten zien dat er belang en urgentie worden gevoeld voor een stad in balans, een stad waarin iedereen zich thuis voelt. In de essays noemen de auteurs ook veel concrete voorbeelden van locaties en initiatieven die volgens hen van invloed zijn op de (gevoelde) balans in de stad. Deze praktijkvoorbeelden hebben een enorme toegevoegde waarde, omdat ze de praktijk dichtbij brengen en de essays meer laten zijn dan alleen bespiegelingen. Op deze manier bieden de essays concrete aanknopingspunten voor een handelingsperspectief om vanuit (sociaal)ruimtelijk beleid en investeringen een bijdrage te leveren aan de stad in balans. We wensen u met deze essaybundel veel inspiratie en hopen dat het uw gesprekken over de vraagstukken van “Ruimte voor Stad in Balans” verrijkt. We nemen als Platform31 en de gemeente Rotterdam volop deel aan dat gesprek en gebruiken graag de uitkomsten om samen met u verder te werken aan de toekomst van Rotterdam.

Anoniem, Blaak

'Ik ben oud en slecht te been en rijd graag rond door het centrum in mijn scootmobiel. Als je minder mobiel bent, wordt ook je blikveld kleiner. Ik vind het prima als er mensen met een andere culturele achtergrond in de stad komen wonen, maar ik heb geen behoefte om met ze contact te maken. Daarom hoef ik ook niet met mijn naam in dit boekwerk. De stad verandert zo snel, dat kan ik allemaal niet meer zo goed bijhouden. Het voeren van een gesprek over diversiteit is meer voor de jonge generatie.'

Vi

va

he

vr

ering

an Naomi Jacobs
Filosoof // PhD-student
Technische Universiteit Eindhoven

et

reemde

Een stad in balans is een stad waar bewoners zich betrokken voelen bij hun omgeving en waar het onbekende en het vreemde gevierd worden in plaats van gevreesd.

Leven in een stad is leven met vreemden. Als stadsbewoner ontkomt je niet aan de voortdurende nabijheid van onbekenden. Op straat, bij de supermarkt of in de metro worden we omgeven door vreemden die zich samen met ons in de stad begeven. Samenleven met vreemden is volgens socioloog Zygmunt Bauman (1925-2017) dan ook de *modus vivendi* van stadsbewoners.

Maar die continue nabijheid van vreemden is dubbelzinnig. Een vreemde is namelijk per definitie onbekend, en het onbekende schrikt af én trekt aan. Het onbekende schrikt af omdat je niet weet wat je kunt verwachten; het onbekende is onvoorspelbaar en kan weleens bedreigend zijn. Tegelijkertijd is het onbekende ook aantrekkelijk; juist omdat iets of iemand onbekend is biedt dat allerlei mogelijkheden. De Deense filosoof Søren Kierkegaard (1813-1855) schreef een intrigerend boek over de dubbelzinnigheid van het onbekende, getiteld *Het begrip angst* (1844), waarin hij de betekenis van angst tot op het bot probeerde te doorgronden. Volgens Kierkegaard richt angst zich altijd op het niets. Daarmee bedoelde hij dat angst betrokken is op wat nog onbekend en oningevuld is. Angst ervaar je volgens hem voor het lege en onbepaalde, voor het nog oningevulde en onbekende. Enerzijds wekt dat onbekende schrik op omdat het weleens bedreigend zou kunnen zijn, anderzijds wekt het nieuwsgierigheid en voelen we ons aangetrokken tot wat of wie nog onbekend voor ons is.

Het onbekende wekt enerzijds schrik en anderzijds nieuwsgierigheid op

Precies die dubbelzinnigheid die uitgaat van het onbekende is terug te zien in onze omgang met vreemden in de stad. Bauman bedacht zelfs twee termen die verwijzen naar de ambiguïteit van het vreemde in de stad. Aan de ene kant is er het begrip *mixofilie*, dat staat voor de aantrekkingskracht, het plezier en de opwinding die uitgaat van het onbekende, en aan de andere kant is er *mixofobie*, dat staat voor de angst die het onbekende oproept. Voor een stad in balans is een evenwicht nodig tussen de uitersten *mixofobie* en *mixofilie*.

Wanneer *mixofobie* de overhand krijgt, raakt een stad namelijk uit balans en op den duur onleefbaar. De socioloog Richard Sennett (1943) stelt dat wanneer segregatie in een stad toeneemt en om-

Voor een stad in balans is een evenwicht nodig tussen mixofobie en mixofilie

gevingen uniformer en homogener worden, mensen (nog) minder in staat zijn om de realiteit van menselijke verschillen onder ogen te zien en het hoofd te bieden. Sociale homogeniteit en ruimtelijke segregatie in een stad verminderen verdraagzaamheid, met als gevolg dat het leven in de stad risicovoller en beangstigender gaat lijken, wat de ervaring van *mixofobie* alleen maar versterkt. Daarom is het belangrijk om *mixofilie* te stimuleren; om nieuwsgierigheid naar het onbekende aan te wakkeren en om de belofte van het onbekende te benadrukken, in plaats van haar dreiging.

Maar hoe kan een stad het beste *mixofilie* stimuleren? Daarvoor zijn volgens mij twee dingen essentieel: stadsbewoners moeten zich betrokken voelen bij hun omgeving en er moet ruimte zijn voor “horizonversmeltingen”. Een horizonversmelting vindt volgens filosoof Hans-Georg Gadamer (1900-2002) plaats wanneer in een ontmoeting de tijds- en plaatsgebondenheid van iemand samenvallen met de eveneens tijds- en plaatsgebonden horizon van een ander en beiden hun oorspronkelijke perspectieven (deels) opschorten voor een gedeeld perspectief. Dit gebeurt bijvoorbeeld wanneer mensen met elkaar in gesprek gaan en elkaar daadwerkelijk proberen te begrijpen. Gesprekspartners kunnen aanvankelijk een heel ander standpunt innemen. Het gesprek begint daardoor met afstand, omdat de één er een ander perspectief op nahoudt dan de ander.

Dit verschil in perspectief is productief én nodig omdat het de gesprekspartners dwingt om zichzelf voortdurend te verduidelijken. Maar dit werkt alleen wanneer de gesprekspartners ook echt geïnteresseerd zijn in elkaars standpunten; betrokkenheid is even belangrijk als afstand. Als afstand ontbreekt *hoeft* er namelijk niets uitgelegd te worden en als betrokkenheid ontbreekt *kan* er niets uit-

Als je je openstelt voor andere standpunten, ontstaat er een nieuwe, gedeelde horizon

gelegd worden (Doorman en Pott 2014). Wanneer beide gesprekspartners zich nu openstellen voor elkaars verschillende standpunten en elkaar beginnen te begrijpen, ontstaat er een nieuwe horizon waar de twee eerder verschillende horizons van de gesprekspartners in worden opgenomen. In die nieuwe, gedeelde horizon wordt (in een ideale situatie) al dat anders onbekend, vreemd of afwijkend was gebleven

geïntegreerd. Met elkaar in gesprek gaan en elkaar uiteindelijk begrijpen omvat op deze manier altijd een proces van mediatie en dialoog tussen wat al bekend is (jouw eigen beginperspectief) en wat nog onbekend is (het beginperspectief van de ander). En uiteindelijk wordt zowel het bekende als het onbekende opgeheven, omdat zij in elkaar opgaan en tot iets nieuws verworden, net zoals de metalen tin en koper samen kunnen veranderen in een nieuw metaal: brons.

Bovenstaande beschrijving is een horizonversmelting in ideale vorm. Gesprekken tussen mensen met verschillende standpunten verlopen lang niet altijd op deze manier, veel vaker verlopen ze stroef en moeizaam. Toch zijn horizonversmeltingen waarbij wederzijdse betrokkenheid wordt getoond op allerlei manieren in de praktijk terug te zien. Belangrijk is om te realiseren dat een horizonversmelting kan ontstaan door middel van een gesprek, maar ook door andere gedeelde ervaringen.

Een praktisch voorbeeld van een initiatief dat de betrokkenheid van bewoners bij hun buurt stimuleert en ruimte schept voor horizonversmeltingen, is de stichting Freehouse, gevestigd in het Gemaal op Zuid in de Afrikaanderwijk in Rotterdam. In 2004 werd Freehouse opgericht door beeldend kunstenaar Jeanne van Heeswijk vanuit het idee om samen met lokale ondernemers de creatieve productie in de wijk aan te jagen en hun betrokkenheid met de wijk te vergroten. Van Heeswijks inspiratiebron was daarbij Jane Jacobs' *The Death and Life of Great American Cities* (1961). Hierin beschrijft Jacobs dat een stad pas creatief en levensvatbaar wordt wanneer die zijn geïmporteerde goederen vervangt door zelfgeproduceerde goederen – de zogenaamde eerste *creative feedback loop*. Geïnspireerd door die gedachte onderzocht Van Heeswijk wat de mensen in de Afrikaanderwijk eigenlijk nog zélf maken. Een van de eerste dingen die Freehouse in de buurt deed, was zich buigen over de Afrikaandermarkt die werd omgedoopt tot De Markt van Morgen. De markt is volgens Van Heeswijk namelijk bij uitstek de plek waar je voor het eerst “het andere” kan tegenkomen, voor het eerst het andere kan proeven en ruiken, en kennis kan nemen van de kwaliteiten die in de omgeving aanwezig zijn. Het uitgangspunt voor De Markt van Morgen vormde de klassieke agora uit de Griekse oudheid waar de markt als een echte ontmoetingsplek gold en waar zowel goederen als gedachten van eigenaar wisselden. Een jaar lang

Freehouse wil de creatieve productie en betrokkenheid in de Afrikaanderwijk aanjagen

organiseerde Freehouse “interventies” op en rondom de markt, zoals een theatrale *restyling* van een aantal marktkramen, met als doel een nieuwe vorm voor de markt te vinden en nieuwe betrokkenheid te genereren tussen de markt, de wijkbewoners en de openbare ruimte. Sinds De Markt van Morgen heeft Freehouse verschillende projecten opgezet en in 2013 is ook de Afrikaanderwijk Coöperatie opgericht met als doel de kracht van Rotterdam-Zuid zichtbaar te maken door te investeren in betrokken bewoners en ondernemers.

Een ander voorbeeld van een initiatief dat de betrokkenheid van Rotterdamers bij hun stad stimuleert, is Rotterdam Vakmanstad. Het doel van Rotterdam Vakmanstad is duurzaam vakmanschap in Rotterdam op de kaart zetten. Dit gebeurt onder andere door op basisscholen extra vakken aan te bieden: judo, tuinieren, koken en filosofie.

Alles staat met elkaar in verbinding Volgens Henk Oosterling, filosoof en oprichter van

Rotterdam Vakmanstad, vullen deze vakken elkaar goed aan: “Bij judo beweeg je, dus moet je koken. Eten moet je ergens vandaan halen, dus dat moet je verbouwen. Zo komt de techniek binnen, het omgaan met gereedschap en materialen. Als je daarop reflecteert, komt de filosofie om de hoek kijken” (Vers Beton, 2016). Oosterling wil dat leerlingen leren om relationeel en circulair te denken; alles staat immers met elkaar in verbinding. “Natuurlijk is het makkelijker om niet na te denken over de vraag waarom sperziebonen uit Afrika goedkoper zijn dan die hier uit het Westland of om niet stil te staan bij de vervuiling die de consumptie van vlees oplevert. Maar we kunnen het ons niet langer permitteren om te doen alsof we niet in netwerken verknoopt zijn: wat wij thuis doen, heeft effect op mensen aan de andere kant van de wereld en komt uiteindelijk weer bij ons terug”, aldus Oosterling onlangs in een interview met Trouw (2016). We moeten daarom leren denken in netwerken en *feedbackloops*, en dat begint bij educatie op de basisschool.

Wat duidelijk naar voren komt uit de projecten van Freehouse en Rotterdam Vakmanstad is allereerst dat onderlinge betrokkenheid van diverse bewoners in een stad als Rotterdam versterkt kan worden door in te grijpen in concrete levenspatronen van bewoners; in de sociale, culturele en economische structuren in een wijk of in het lesprogramma op scholen. Wanneer zulke ingrepen in eerste instantie praktisch en simpel zijn, kunnen ze uiteindelijk een abstracter doel bewerkstelligen: meer betrokkenheid bij het openbare leven in de stad.

Bovendien maken beide projecten duidelijk dat samenleven in een stad als Rotterdam ook betekent het samen sterk maken van de stad. Betrokkenheid van stadsbewoners bij de openbare ruimte én elkaar wordt versterkt wanneer samenwerkingsverbanden tussen bewoners en lokale ondernemers worden gestimuleerd en wanneer bewoners medezeggenschap krijgen over hun omgeving.

De belangrijkste rode draad in dit geheel is dat bestuurders en bewoners niet direct een bedreiging zien in alles wat ze niet al kennen. Maar dat ze zich in plaats daarvan met een nieuwsgierige blik in de stad begeven, niet gehinderd door vooraf ingebeelde angsten. Een stad in balans is namelijk een stad waar bewoners gestimuleerd worden om zich betrokken te voelen bij hun omgeving en waar het onbekende en het vreemde gevierd worden in plaats van gevreesd.

LITERATUUR

Bauman, Z. (2012) *Vloeibare Tijden*. Zoetermeer: Uitgeverij Klement.

Bertina, D. (2010) 'Noem mij maar portretschilder/Jeanne van Heeswijk, kunstenaar'. <http://danielbertina.nl/2010/05/noem-mij-maar-portretschilder-jeanne-van-heeswijk-kunstenaar/>

Doorman, M. en H. Pott (2014). *Filosofen van de tijd*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Jacobs, N. (2015) 'Mixofobie en de Stad'. <https://ruimtevolk.nl/2015/06/04/mixofobie-en-de-stad/>

Kierkegaard, S. (1844) *Het begrip angst*. Eindhoven: Uitgeverij Damon. (2009).

Trouw (2016) 'Benader elke dag met de houding van een beginner'. <https://www.trouw.nl/home/-benader-elke-dag-met-de-houding-van-een-beginner-~a544ba89/>

Vers beton (2016) 'Henk Oosterling leert kinderen judoën en koken op school want leren doe je met je lichaam'. <https://versbeton.nl/2016/11/henk-oosterling-leert-kinderen-judoen-en-koken-op-school-want-leren-doe-je-met-je-lichaam/>

Gerrie (48), huisvrouw,
Binnenwegplein

‘Toen mijn dochter op haar achttiende in Rotterdam ging wonen vond ik dat best eng. Juist vanwege de gemixte samenstelling. Ze woonde op de West-Kruiskade en daar kwam je vaak junkies en criminelen tegen met een andere culturele achtergrond. De afgelopen jaren heeft de stad die buurt enorm aangepakt. De stad is hier zichtbaar veel veiliger geworden. Nu is die gemengde stad juist een pre. Op de West-Kruiskade zijn tegenwoordig veel terrasjes te vinden en ik drink daar nu graag een biertje als ik mijn dochter bezoek.’

Cheyenne (17)
scholier

‘Volgens mij is
verdeeldheid
niet zichtbaar.
Je moet de stad
niet veranderen,
maar het denken
van mensen.
Dan verandert
de stad vanzelf
mee.’

Kruidentuin Munt Zuid

Skatepark Centrum

Izik (22), student mbo
werktuigbouw,
Afrikaanderplein

‘Er zijn in Rotterdam-Zuid
weinig uitgaansgelegenheden
voor een gemengd publiek.
Er is in de buurt wel een café
voor Nederlanders, maar die
komen alleen maar samen om
te drinken. Daar voel ik mij
niet thuis. Integratie moet van
twee kanten komen. Alcohol
drinken is niet sociaal vind ik.
Misschien moeten we cafés
ontwerpen waar iedereen zich
thuis voelt. Met afwisselende
muziek en een gemengde
kaart. Samen eten werkt
beter dan samen drinken.’

Fy
ma
zijn
ma
ho
en

sieke

Marianne
van den Anker
Journaliste, strategisch
adviseur en politica

maatregelen

en voor 'erbij',

maar wel

ognodig

kansrijk

Inleiding

Voordat ik in dit essay inga op het maatschappelijke plezier dat Rotterdam kan beleven als fysieke maatregelen en investeringen méér dan ooit – en überhaupt – gericht zijn op het verbinden van mensen, geef ik een korte toelichting op de noodzaak van het maken van een community. In dit essay komt wat huis-tuin-en-keukenbestuurskunde voorbij die ik zelf heb aangescherpt: Lipsky 3.0, integrale executie en hefbomen. Deze theorie wordt gecombineerd met ervaringen die ik als wetenschapper, adviseur, bestuurder, inwoner en moeder van een groot gezin heb in Rotterdam. Uiteraard sluit ik af met concrete voorstellen die fysiek van aard zijn en die de politiek en de praktijk kunnen oppakken, maar de kern van dit essay is dat fysieke investeringen niet als solo beleidskolom, beleidsveld of beleidsdomein voor impact gaan zorgen. Het zijn de hefbomen die, mits ze integraal worden beoordeeld, (meer)waarde gaan creëren. Verder is het alle hens aan dek, uit alle hoeken en gaten, samen met tout le monde, van onderop én van bovenaf om ‘iedereen mee te laten doen’. Dat is tenslotte als vraag bij mij neergelegd: welke fysieke maatregelen en investeringen kunnen bijdragen aan die inclusieve samenleving?

Het is
alle hens
aan dek

Er als mens toe doen: één community

Laat ik eerst mijn beeld geven van die inclusieve samenleving. Ik heb het liever over de ‘er-als-mens-toe-doensamenleving’ dan over ‘iedereen mee laten doen’. Je ‘ik’ met alles wat je in je hebt inzetten voor het algemeen belang, in kleine en grote kring. En opstaan, je verantwoordelijk voelen en verantwoordelijkheid nemen voor de toekomst van de stad en onze kinderen, die we nu maken. Vanuit die opvatting heb ik al vaker geredeneerd, voorstellen gedaan en opgeroepen tot actie. Ik ben ervan overtuigd dat het noodzakelijk is én zeer urgent om in Rotterdam te werken aan een gemeenschap en gemeenschapszin.

De kracht van samen, één community, gemeenschap en gemeenschapszin is in mijn ogen het sterkste wapen tegen ontwrichting, verziekte verhoudingen, angst en frustratie. Rotterdam als gidsstad van Nederland en Europa; het kán. De stad staat er goed bij. Iedere dag worden we trotser op de uitstraling en onze (inter)nationale positie. We ondernemen allerlei activiteiten om de participatiesamenleving te versterken en om die felbegeerde ‘Ertoedoen-Thuis-Huis-WIJsamenleving’³ te creëren. Het slaagt mondjesmaat. Tempo, tempo, tempo, hop, hop, aan de slag: in politieke zin én praktisch.

De politiek aan zet: doe aan erkenning

In politieke zin moeten we twee zaken erkennen. Eén: dat er twee naast elkaar bestaande werkelijkheden zijn over hoe slecht het gaat en twee: dat de kloof tussen politiek en samenleving een groot risico vormt. Veel Rotterdammers, zowel op straat als in de professionele en politieke wereld, raken geïrriteerd door de in hun ogen “ronduit verdorven mentaliteit” van hun medemens die ongestoord en ongebreideld misbruik maakt van wat we collectief hebben opgebouwd

Twee kampen
met een geheel
verschillende blik
krijgen steeds
minder vertrouwen
in de politiek

en door de wijze waarop de overheid daarop bijstuurt. Evenzogoed zijn er net zo veel Rotterdammers die óók in alle geledingen van de samenleving te vinden zijn, die vinden dat er te veel mensen zijn die zielig zijn, omdat zij onvoldoende hulp krijgen en die niet mee kunnen doen – of dat niet mogen omdat ze worden buitengesloten wegens racisme of anderszins. Oók deze groep vindt dat de overheid onvoldoende bijstuurt. Beide ‘kampen’ hebben gelijk. Maar of je nu door de irritatiebril of de zieligheidsbril kijkt maakt voor één punt niet uit: het oplopende wantrouwen in het politiek-bestuurlijke leiderschap. De algemene opvatting is dat leiders, in de meest brede zin van het woord, niet luisteren en zich niet verantwoordelijk voelen, laat staan dat ze zich eigenaar voelen van de opgave om de kloof tussen politiek en samenleving te dichten.

De praktijk aan zet: gebruik hefboomen

In praktische zin moet de energie worden gericht op hefboomen. Met een hefboom krijg je iets makkelijker voor elkaar. De ingezette arbeid sorteert maximaal effect. Een spijker uit de muur halen, een moer losdraaien, een blik verf openen; het kost minder moeite als je een hefboom gebruikt. Als je hefboomen toepast op beleidsvraagstukken creëer je impact door middelen, manuren en inventiviteit in te zetten op de grootste problemen én de grootste kansen. Dat laatste is bestuurders, politici en beleidsmakers minder eigen, vandaar dit warme pleidooi hiervoor. Rotterdam barst van de kansen. Zet ze op een rij en kies daarbinnen de grootste versnellers, de hefboomen die het verschil gaan maken. Het maken van een strakke en korte agenda van op te lossen problemen en te verzilveren kansen is geen sinecure. De angst om iets te missen en incompleet te zijn moeten we voorbij. En als die agenda er eenmaal is, dan geldt dat het richten van de pijlen op een integrale uitvoering de enige hefboom naar succes is.

Fysiek voor ‘erbij’

Zoals in het begin van dit essay al gesteld, ben ik niet van mening dat fysieke investeringen die ultieme hefboom zijn om Rotterdammers ‘mee te laten doen’. Als ik, vanuit een integrale² afweging geredeneerd, denk aan meer balans in de stad kies ik voor een actief sociaal-economisch-, gezondheids- en zingevingsbeleid. Om de gemeenschappelijke kurk van zichtbare, tastbare waarden en normen waarop de Rotterdamse samenleving drijft, te vergroten kán de openbare ruimte net dat zetje in de goede richting zijn, dat wel. Het lijkt te vaak alsof de fysieke kant zijn eigen solistische gang gaat en de verbinding vergeet tussen fysiek en andere beleidsvelden en tussen fysiek en het verbinden van mensen. Zie fysieke en ruimtelijke investeringen en maatregelen dus als ‘voor erbij’, om het ertoe doen te versterken. Dat is kansrijk en hoognodig.

Welke fysieke maatregelen en investeringen kunnen bijdragen aan die inclusieve samenleving?

Ondanks de bijsluiters hierboven, is het zinvol en plezierig om de luiken open te zetten om te zien wat ‘het fysieke domein’ zou kunnen bijdragen aan de ‘verbinding tussen mensen, balans in de stad en inclusiviteit’. In het Rotterdammergericht werken ligt de basis voor deze transformatie (om van buiten naar binnen te werken en te denken) al besloten. Op sommige plaatsen in de stad wordt daar op goede wijze inhoud aan gegeven.

Neem de werkwijze van ‘Mooi, Mooier Middelland’ waar bewoners de agenda bepalen en zelf over de besteding van zeven miljoen euro in hun wijk gaan. En de manier waarop in Bospolder-Tussendijken een wijkaanpak is ontwikkeld samen met bewoners, instellingen, een gebiedsregisseur, een stadsmarinier en de woningcorporatie, die ook nog eens gebaseerd is op de brede Resilience³-agenda van de stad als geheel.

Het is niet aan mij in dit essay om te bepalen welke voorbeelden van fysieke maatregelen als hefboom kunnen dienen. Ik doe suggesties en hoop dat samen met de andere ideeën die in deze bundel worden geïntroduceerd een prioritering tot stand komt van de beste fysieke hefboominvesteringen die Rotterdam als gidsstad maken op het gebied van één community.

In willekeurige volgorde, staccato geformuleerd:

Gemeente: verstrek veel makkelijker vergunningen aan mensen die iets willen organiseren op straat of in parken. Haal de formu-

lieren en de screeningsbrigade weg, die ondanks aanpassingen van een aantal jaar geleden, nog steeds als hoge drempel worden ervaren, bied snelheid en soepelheid. Niet alles wordt een Hoek-van-Hollandje.

Gemeente: blaas het oude Stadsinitiatief nieuw leven in door het te combineren met het nieuwe City Lab waar ook kleinere initiatieven ruimte krijgen. De positieve ervaringen van het Stadsinitiatief wegen wat mij betreft – maar ik ben als voorzitter van de Board van het Stadsinitiatief gekleurd – ver op tegen de nadelen. De Luchtsingel heeft (inter)nationaal veel prijzen gewonnen.⁴ Uit onderzoek blijkt dat deze gebiedsontwikkeling veel goedkoper en veel sneller is en veel meer creativiteit en power heeft aangeboord dan wanneer de overheid dit zelf had gedaan. De Schaatsbaan trekt al jaren veel bezoekers en is een groot succes. Het is een Rotterdams feestje met al die verschillende soorten mensen elke dag weer op het ijs. Dat RIF010 nog op zich laat wachten, doet niets af aan het feit dat Rotterdammers zelf goede ideeën hebben en in staat zijn om deze te verwezenlijken. En vergeet niet dat veel van de ingediende ideeën juist zijn gerealiseerd als gevolg van alleen al het inzetten van een dergelijk beleidsinstrument.

Gemeente, bewoners, welzijnsinstanties en corporaties: poets de oude straatcodes op die ooit via ‘Opzoomer mee’ zijn geïnitieerd, haal de Rotterdamcode erbij en bouw er een nieuwe schil omheen. Uit onderzoek is bekend dat mensen het meest verkeren in hun eigen wijkje, buurt of straat (dat gebied is vaak geen match met postcodegebieden waar de gemeente zo dol op is om mee te werken: dus dit is ook een oproep om echt te willen weten hoe mensen onderling verbonden zijn). Neem dus het echte leven in het systeem op en werk van daaruit. De codes moeten ook veel meer gericht zijn op het grotere geheel van gemeenschapszin. De Opzoomer-codes waren te veel op de buitenruimte gericht: “We gooien geen rommel op straat.” Het moet overstijgender; meer moraal, moreel, waarden en normen zodat de codes en (in)formele afspraken als motor en bindmiddel gaan dienen voor het vergoten van de maatschappelijke kurk waarop we drijven. In mijn ogen is de Rotterdamcode nog steeds een goed idee, maar hij keerde zich tegen ons (het toenmalig stadsbestuur) omdat wij hem van bovenaf dropten.

Gemeente: het denken over samen zijn en samen kunnen komen, zit bij de overheid nog te veel vast in wijk en buurthuizen, terwijl

de koffietentjes waar zzp'ers werken en de HUB's een heel andere behoefte aangeven. Als overheid bij deze tijdgeest aansluiten, meefaciliteren en mee mogelijk maken, is de gewenste route. Een andere behoefte die door het systeem als zweverig wordt afgedaan, is het maken, creëren en ontwikkelen van plekken waar Rotterdammers gewoon kunnen 'zijn': met hun verdriet, met hun zorgen. Deze plekken moeten neutraal van aard zijn: dus niet gelovig. Je kunt er binnen wandelen omdat dat fijn is. De bibliotheken hebben voor veel mensen steeds meer die functie, maar waarom hier niet echt werk van maken?

Wat met name de donkergekleurde mensen dwars zit, zijn sommige straatnamen en namen van pleinen en tunnels.⁵ Luister hiernaar, doe er iets mee en voel je niet direct aangevallen als Neder-Nederlander dat 'onze' helden door de slachtoffers van 'ons' slavernijverleden worden bekritiseerd. Samen om de tafel met de donkere community –die wat mij betreft ook hun *tone of voice* mag veranderen– het kan. De nazaten van Michiel de Ruijter zijn hier in ieder geval toe bereid. Geef de context van ons verleden ook fysiek in de openbare ruimte een plek. Dan voelen alle Rotterdammers zich thuis.

Het meest voor de hand liggende is uiteraard om alle plekken die al een publieke basis hebben en een logische plek zijn voor mensen om samen te komen multi-inzetbaar te maken in tijd én gebruik. Denk aan de lege schoolpleinen waar niemand na sluitingstijd meer op mag. De ingewikkelde, niet door te komen redematies om maatschappelijk vastgoed niet aan clubjes, 'subjes' en commerciële partijen te kunnen en mogen verhuren. De angst voor een gebrek aan een *level playing field*, *brand* en misbruik blokkeert en ramt de energie weg bij mensen die gewoon simpelweg iets slims, sympathieks en goeds willen ontwikkelen of betekenen voor henzelf of voor hun directe omgeving of klanten. Hoe erg is het als een school na sluitingstijd de gymzaal gratis verhuurt aan een yogameester of -mevrouw? Welke ramp voltrekt zich als je mensen met een goed initiatief voor het collectief grond óf stenen 'geeft' tegen een maatschappelijk en geen commercieel tarief? Dan hadden we al lang die gave plekken kunnen creëren die de openbare ruimte leven geven.⁶ Het antwoord op de vraag over de ramp is trouwens systeemkramp.

Tenslotte vraag ik aandacht in dit essay voor een oude, maar nog steeds springlevende wens om in de buitenruimte meer vrouwelijkheid aan te brengen.⁷ Met het water als bron voor vrouwelijke energie meandert de Maas door onze stad. Op de kades staan roerloze

We kunnen de
openbare ruimte
leven geven
als we uit de
systeemkramp
schieten

hoge fallussen, als schril contrast, nog tochtig ook, hoekig en rijzig te staan. Dat vrouwelijke gebouw met ronde vormen en veel kleur, omgeven door bloemig groen moet er nu toch eens gaan komen.

De echte hefboom zit naast het aanbrengen van een rangorde vooral in het doen. In de integrale uitvoering, de daadwerkelijke executie van plannen zit de ware gamechanger. Het is daarom nu tijd om budgetten en mandaten zo laag mogelijk in organisaties te gaan beleggen, waarbij dienend en verbindend leiderschap de sleutel is. Rekruteer en installeer daarbij ook topprofessionals met topkennis, die mensen in één adem als medemens zien, maar die ook (kei)hard durven op te treden; hard met een hart. Kortom Lipsky 3.0. Dan kunnen óók fysieke investeringen als krachtige hefbomen in hun eigen aard, samen met andere investeringen een bijdrage leveren, zeker.

LITERATUUR

- Delfshaven coöperatie 'Samen maken we de wijk'.
<http://delfshavencooperatie.nl/samen-maken-we-de-wijk-2/>
- Lipsky, M. (1980) *Street-level Bureaucracy*. New York: Russel Sage Foundation.
- Mooi, Mooier, Middelland:
<http://www.mooimooiermiddelland.nl/>
- De Wijkengids: <http://www.platform31.nl/wijkengids>

EINDNOTEN

- 1 Deze omschrijving van een samenleving waarin gezamenlijke common grounds, normen en waarden en verbinding centraal staan, is voor het eerst omschreven in <http://www.leefbaarrotterdam.nl/cms/limit/essaymarianne.pdf> en heeft daarna in een initiatiefvoorstel "Rotterdam Stad van Goud" een vervolg gekregen <http://www.leefbaarrotterdam.nl/newdocs/Integratieplan.pdf>. Het programma WIJ-samenleving dat burgemeester Aboutaleb is gestart na de aanslag in Parijs op Charlie Hebdo is –hoewel -een eigenstandig programma– een logische opvolger is van een eerder ingezette koers waar ik mij tot nu toe hard voor maak <http://demoslimkrant.nl/home/2015/01/2787.html>, interview Van den Anker, AD 7 februari 2015 en Rotterdam Gidsstad AD 10 januari 2015 en een antwoord op de worsteling die Rotterdam al sinds 2002 doormaakt om een SAMENleving te maken, bouwen en onderhouden <http://www.resilientrotterdam.nl/initiatieven/wij-in-rotterdam/>
- 2 Integraal betekent hier: de vrije keuze om geld, middelen, energie in zetten op alle investeringen op alle beleidsdomeinen.
- 3 <http://www.resilientrotterdam.nl/>
- 4 Stadsinitiatief: <http://www.luchtsingel.org/over-de-luchtsingel/het-stadsinitiatief/> en <http://www.mijnrotterdam.nl/Clusters/Stadsontwikkeling/Document%202013/Stadsinitiatief/Presentatiel-foavondStadsinitiatief20131113.pdf> en <https://www.youtube.com/watch?v=KorJZRw6sJA>

- 5 <https://www.nporadio1.nl/kwesties/onderwerpen/392204-arbeidsdiscriminatie-weg-met-koloniale-straatnamen>; https://www.npo.nl/zijn-we-eerlijk-over-de-nederlandse-geschiedenis/08-05-2016/RBX_NTR_3408371; <https://www.trouwenl/democratie/denk-wil-koloniale-straatnamen-veranderen~a1b766b8/>
- 6 Voor de BMX'ers die meededen met het stadsinitiatief was de gemeente onverbiddelijk. Omdat er een verdienmodel achter zat, één van de logische eisen van het Stadsinitiatief (zichzelf bedruipend, revolverend) zei diezelfde gemeente, maar dan vanuit een andere hand, dat een commercieel tarief voor de grond het meest gepast was.
- 7 La City: <http://www.rijnmond.nl/nieuws/128681/La-City-Rotterdam-op-z-n-vrouwelijkst>; https://www.researchgate.net/profile/Marguerite_Berg/publication/227575738_Femininity_As_a_City_Marketing_Strategy/links/53fb34c10cf20a45497054db.pdf; <http://www.mr-online.nl/vertieting/>; http://www.leefbaarrotterdam.nl/index.php/lr/comments/la_city_08/

Emel (66), huisvrouw,
moeder en oma,
Zuidplein

‘Ik vind het goed dat in Rotterdam-Zuid nieuwe woningen gebouwd worden voor jonge mensen. Ik hoop dat de gemeente dan ook aandacht heeft voor de verbetering van de scholen. Dat zijn volgens mij namelijk de plekken waar je het moet hebben over een diverse samenleving. Daar moeten kinderen leren dat meisjes en jongens gelijk zijn en dat mensen met een ander geloof of andere gewoonten ook leuk kunnen zijn. Als je dat vroeg leert groeien kinderen op met meer zelfvertrouwen. Dat helpt ze later bij het vinden van werk.’

Mohammed (19),
verkoper in bakkerij Miza,
Paul Krugerstraat

'Kom tijdens spitsuur naar
onze bakkerij en je ziet
vanzelf hoe divers het hier
is in Rotterdam-Zuid!'

Ateliekbaan West

Kinderparadijs Meidoorn Noord

WINTERSPELEN
AAN DE ROTTE
1 EN 5 MAART

Joris (26), student
bedrijfseconomie,
Erasmus Campus

‘Elkaar tegenkomen is wat anders dan met elkaar mixen in de zin van praten, eten, wonen of uitgaan. Ik heb vaak les in gemengde groepen, maar buiten het klaslokaal ga ik weinig om met studenten met een andere culturele achtergrond. Niet omdat ik dat niet wil, maar op de een of andere wijze gebeurt het gewoon niet. Iets veranderen in de openbare ruimte helpt niet om mensen beter te mixen. Je moet wat veranderen in het denken van mensen.’

De

oodzaak

an

Gerben Helleman
Stadsgeograaf en publicist //
Stadslente

recisie

“Gemengde buurten”, “evenwichtige woonmilieus”, “ongedeelde stad”, “buurten in balans”. Het zijn van die uitspraken die lekker in de mond liggen en veel gebruikt worden. Maar hoe reëel en wenselijk zijn ze? Moeten eenzijdige wijken gemengd worden? Voor welk probleem is dat eigenlijk een oplossing?

Professionals worstelen al decennialang met de vraag wat ze met de zogenaamde ‘probleemwijken’ in hun stad moeten. De discussie richt zich daarbij vaak op de concentratie van bepaalde soorten woningen of bevolkingsgroepen. Op basis van wijkstatistieken concludeert men dat er ergens te veel sociale huurwoningen staan of dat er te veel lage inkomens, uitkeringsgerechtigden, werklozen of migranten bij elkaar wonen. Veelal vergezeld van de aanname dat deze eenzijdigheid een negatieve invloed heeft op de integratie, persoonlijke ontwikkeling of sociale verbanden. De voorgestelde oplossingen: meer menging, spreiding en verdunning. In dit essay zet ik vraagtekens bij deze probleemanalyse en oplossingsrichtingen. Ten eerste omdat je in deze tijd van individualisering nog moeilijk kan spreken van eenzijdigheid. Ten tweede omdat de gehanteerde wijkstatistieken zo weinig zeggen over individuen en tenslotte omdat de wetenschap laat zien dat het mengen van wijken van weinig waarde is voor sociale doelstellingen. Ik werk ze hieronder verder uit.

De stadswijk is niet eenzijdig

Het ‘eenzijdige karakter’ van stadswijken wordt vaak als een bedreiging gezien. Over welke kenmerken van de wijk men het dan precies heeft, wordt vaak niet aangegeven. Gaat het om een sociaal-economisch (inkomen, opleiding, beroep) of een sociaal-cultureel kenmerk (afkomst, etniciteit, geloof) van de wijkbewoners? Of gaat het over de kenmerken van de woningen (eigendom, grootte, prijs, kwaliteit)? In de praktijk zie je juist een grote variatie aan kenmerken. Toch spreekt men vaak van eenzijdigheid. Daarbij wordt vooral de concentratie van goedkope (lees: betaalbare) huurwoningen geproblematiseerd, terwijl – gek genoeg – de eenvormigheid van villawijken of wijken met alleen maar middenklasse gezinnen niet als probleem wordt gezien. Waarbij het nog maar de vraag is of een concentratie van betaalbare woningen ook voor een eenzijdige bevolking zorgt op inkomensniveau. Huurwoningen zijn immers – zeker in internationaal perspectief – voor een grote groep toegankelijk. (Het zou overigens mooi zijn als de politiek in Nederland dat ook zo houdt.)

Waarom is een concentratie van goedkope woningen een probleem en van villa’s niet?

Spelen met cijfers

Deze discussie over eenzijdigheid komt vaak ter sprake omdat beleidsmakers en politici graag wijken met elkaar vergelijken. Een wijk die op een bepaalde indicator onder een stedelijk gemiddelde zit, krijgt dan een negatieve score. Die redenering (afwijking = negatief) is voor verschillende indicatoren bediscussieerbaar, maar bovenal zeggen deze wijkstatistieken niets over de ontwikkeling van een individu. Als een huurder carrièrestappen heeft gezet en zijn betaalbare huurwoning inruilt voor een grotere woning elders in de stad(sregio), dan is dat een positieve ontwikkeling voor het individu. In de wijkstatistieken zie je hier echter niets van terug. Een persoon met een hoger inkomen heeft immers de wijk verlaten en er komt iemand met een lager inkomen voor terug.

Die blinde vlek bij statistieken geldt ook bij het differentiëren van de woningvoorraad en bevolkingssamenstelling. Na het slopen van betaalbare huurwoningen en het bouwen van koopwoningen wonen er statistisch gezien inderdaad minder lagere inkomens in een wijk. Op stedelijk niveau en vooral op individueel niveau verandert er echter niet veel. Voor welk probleem is het dan eigenlijk een oplossing?

Onderzoek laat zien dat veel aannames onterecht zijn

De derde reden om vraagtekens te zetten bij het problematiseren van eenzijdigheid en het romantiseren van de mengingsgedachte is dat uit diverse onderzoeken blijkt (zie de bijgevoegde literatuurlijst) dat de plek waar je woont geen tot weinig invloed heeft op je persoonlijke ontwikkeling. Buurteffecten blijken in Nederland niet te bestaan. Mensen zijn niet werkloos door hun wijk of bureu,

Mensen zijn niet werkloos door hun wijk of bureu

maar als gevolg van individuele kenmerken (opleiding, werkervaring, motivatie, gezondheid) of externe factoren (economische crisis, discriminatie). Het mengen van bevolkingsgroepen heeft dan ook weinig invloed op de persoonlijke ontwikkeling of op de sociale samenhang in een wijk. Hogere inkomens blijken namelijk geen rolmodelfunctie te vervullen in (gemengde) wijken. Dat komt onder andere doordat de sociale interactie tussen mensen op buurt- en wijkniveau gering is. Veel mensen organiseren hun sociale netwerk en leven buiten hun woonwijk.

Iedere wijk heeft zo zijn functie

Maar hoe moeten we wijken dan analyseren? In mijn optiek door meer uit te gaan van de functie van een wijk. Veel stadswijken hebben de functie van een aankomst- en doorstroomwijk. Daar is niets mis mee. Al is het maar omdat ze deze functie al decennialang lang hebben.

Vooral in de grote steden zie je een repeterend patroon. Eerst waren het de verarmde boeren die vanuit het zuiden van Nederland rond 1875 naar deze stadswijken toe trokken, later kwamen arbeidsmigranten uit Turkije en Marokko en nu is er een instroom van Bulgaren, Polen en vluchtelingen. Allen zijn ze op zoek naar een woonplek die zij kunnen betalen. Naast de betaalbare woningvoorraad zijn deze wijken een geschikte plaats van aankomst door de nabijheid van familie, lotgenoten of gelijkgestemden die een belangrijke rol spelen op het vlak van hulp en informatie. Er zijn meer voordelen om te komen (en te blijven): gespecialiseerde winkels die 's avonds en in het weekend open zijn, mogelijkheden voor etnisch ondernemerschap, meerdere gebedshuizen en je wordt niet vreemd aangekeken omdat je een andere nationaliteit of geloofsovertuiging hebt.

Sommige bewoners verhuizen na verloop van tijd weer door veranderingen binnen met name de huishoudenssamenstelling (samenwonen, geboorte, scheiding, uit huis gaan van de kinderen, overlijden) of het werk (nieuwe baan, promotie). De woning die ze achterlaten wordt vervolgens weer toegankelijk voor de doelgroep, passend bij de rol die de wijk in de stad of regio heeft.

Overigens past bij een dergelijke functie ook een bepaald voorzieningenpakket. De wijkbibliotheek, het buurthuis, de avondschoon en de voedselbank hebben juist in dit soort wijken een meerwaarde. Gemeenten dienen hun voorzieningenpakket dan ook aan te passen aan de functie van de wijk.

De leefwereld leert ons meer dan statistieken

Naast de functie van de wijk moeten we als professionals meer aandacht besteden aan de leefwereld van de wijkbewoners. Dan zie je namelijk dat wat op afstand misschien

een homogene wijk lijkt, van dichtbij een diverse stadswijk is met een verscheidenheid aan leefstijlen, bevolkingsgroepen, achtergronden, nationaliteiten, politieke overtuigingen en toekomstperspectieven. Wie de wijk in gaat, hoort en ziet ook dat deze bewoners niet anders zijn dan in andere wijken en dus klachten hebben over losliggende stoeptegels, lekkende kranen en kapotte buitenverlichting. Dat er creatief wordt omgegaan met (stille) armoede. Dat ondanks een grote diversiteit aan nationaliteiten en achtergronden iedereen rustig naast elkaar leeft. Dat een deel van de kinderen van de eerste generatie migranten zich door middel van hun geloof probeert af te zetten tegen

Wat op afstand een homogene wijk lijkt, is van dichtbij een diverse stadswijk

de Nederlandse samenleving en overheidsinstellingen. En dat er een kleine groep is die het voor de rest verpest op het gebied van criminaliteit en radicale geloofsovertuigingen.

Tot slot

Dit betoog is niet bedoeld om de ogen te sluiten voor de problemen die er in bepaalde stadswijken zijn, zoals armoede, vijandige straatculturen en radicalisering. Die problemen los je echter niet op door het mengen van bevolkingsgroepen. De gedachte dat je met fysieke ingrepen de maatschappij kan vormgeven en sociale problemen kan oplossen, moeten we echt achter ons laten. We moeten met meer precisie kijken naar de relatie tussen de probleemanalyse en de voorgestelde oplossingsrichtingen. Wie bijvoorbeeld meer ontmoetingen wil tussen verschillende bevolkingsgroepen zal zich veel meer moeten richten op de inrichting van de openbare ruimte, functiemenging, het organiseren van festivals en een diverse voorzieningestructuur.

We moeten als professionals steeds met een frisse blik naar een wijk kijken

We moeten als professionals steeds met een frisse blik naar een wijk kijken. Zonder vooroordelen en onze eigen woonvoorkeuren. Het recept van meer menging moeten we niet toepassen omdat ons dat is aangeleerd of omdat we dat al jaren doen, maar alleen als er daadwerkelijk behoefte is aan andere woningen. Je bent dus niet bij voorbaat voor of tegen meer menging, maar je bepaalt de gewenste strategie op basis van de functie van een wijk en de leefwereld van de bewoners. Benoem daarom zorgvuldig samen met de bewoners wat de kansen en bedreigingen zijn en maak op basis daarvan je beleid. Iedere wijk is daarbij uniek. Dat is een open deur van jewelste, maar wel een deur die nog te vaak dicht blijft. Zet u hem op een kier?

Dit essay is gebaseerd op de ervaringen van de auteur in onder andere de Haagse Schilderswijk en op een uitgebreide literatuurstudie. De belangrijkste bevindingen van die studie staan op het blog Stadslente (stadslente.blogspot.nl/wijkaanpak).

LITERATUUR EN LEESTIPS

- Bolt, G. (2005) *Stedelijke herstructurering en sociale cohesie*. Utrecht: DGW/NETHUR nummer 30.
- Buys, A. (1997) *De ideale mix? Een verkenning van visies, feiten en verwachtingen ten aanzien van de bevolkingssamenstelling van buurten en wijken*. Amsterdam: RIGO Research en advies BV.
- Campen, J. van, P. Hogenboom, R. Noyon en A. Ouwehand (2011) *Vooruit met de wijk*. Hilversum/Delft: Platform Corpovenista.
- Chorus, J. (2009) *Afri; leven in een migrantenwijk*. Amsterdam: Atlas Contact.
- DeSmet, E. en A. Sour (2011) *YU[E]P; ambitieuze jonge vrouwen. De opkomst van een nieuwe middenklasse op Zuid*. Rotterdam: post editions.
- Deuten, J. en P. Doevendans (2012) 'Wat werkt in de wijk', *Rooilijn*, 45 (4) 258-263.
- Divercities (2017) *Governing urban diversity* (conferentie). www.urbandivercities.eu/govern-ingurbandiversity/
- Duyvendak, J.W. (1999) 'Zeven mythen over de wijkaanpak', *De gedroomde wijk, essaydebatten over de multiculturele samenleving*. Utrecht: FORUM.
- Helleman, G., R. Kleinhans en A.Ouwehand (2001) *Sloop en opbouw van de wijk: herstructurering als sociale interventie*. Utrecht: NIZW.
- Helleman, G. (2015) *Arrival cities: the need for precision*. Blog Urban Springtime.
- Helleman, G. (2016) *Op zoek naar nieuwe verhoudingen: over de veranderende relatie tussen de geplande en geleefde stad*. Den Haag: Haagse Hogeschool (lectoraat Grootstedelijke Ontwikkeling).
- Kam, de G. en B. Needham (2003) *Een hele opgave: over sociale cohesie als motief bij stedelijke herstructurering*. Nijmegen: DGW/NETHUR.
- Kleinhans, R., L. Veldboer en J.W. Duyvendak (2000) *Integratie door differentiatie? Een onderzoek naar de sociale effecten van gemengd bouwen*. Den Haag: Ministerie van VROM.
- Klein Kranenburg, D. (2013) 'Samen voor ons eigen'; *de geschiedenis van een Nederlandse volksbuurt, de Haagse Schilderswijk 1920-1985*. Hilversum: Verloren.
- Kullberg J, (2006) *De tekentafel neemt de wijk; beloften en beperkingen in de herstructurering van buurten*. Den Haag: SCP.
- Mulder, E. (2001) *Zwijgende portieken van de Haagse Schilderswijk*. Amsterdam: Bulaaq.
- Mulder, K. (2010) *Handboek voor waarzeggers; kennis en besluitvorming in de volkshuisvesting*. Almere: Nestas communicatie.
- Musterd, S., A. Teernstra, W. van Gent en T. Dukes (2015) *De buurt als jas; dynamische huishoudens in een veranderlijke stad*. Amsterdam: AUP.
- Nio, T., A. Reijndorp, W. Veldhuis, A. Blom en H. Coumou (2016) *Nieuw-West: parkstad of stadswijk. De vernieuwing van de Westelijke Tuinsteden Amsterdam*. Haarlem: Trancity.
- Ouwehand, A. en S. Davis (2004) *Operatie geslaagd, vervolgingreep noodzakelijk. Evaluatieonderzoek naar de effecten van de wijkaanpak in naoorlogse wijken in de jaren negentig*. Delft: Onderzoeksinstituut OTB, TU Delft.
- Ouwehand, A., R. Kleinhans, W. van der Laan Bouma-Doff en M. van der Land (2006) *Een stap vooruit? De pretenties van fysiek voor sociaal bij herstructurering*. Delft: Onderzoeksinstituut OTB, TU Delft.
- Reijndorp, A. (2004) *Stadswijk; stedenbouw en dagelijks leven*. Rotterdam: NAI Uitgevers.
- Veldboer, L., J.W. Duyvendak, R. Kleinhans en N. Boonstra (2007). *In beweging brengen en richting geven. Herstructurering en sociale stijging in Hoogvliet*. Hoogvliet: Plusprint.
- Zeegers, M. (2016) *Ik was een van hen; drie jaar undercover onder moslims*. Amsterdam: Podium.

Paula (62) verpleegkundige
met pensioen, Markthal

‘De Markthal is mooi met
dat gekleurde plafond,
maar vooral bedoeld voor
toeristen. Als je er een of
twee keer bent geweest
het je het wel gezien. Maar
eigenlijk maakt dat niet
zoveel uit. Een diverse stad
moet ook aantrekkelijk zijn
voor toeristen.’

Afrikaanderplein Zuid

Shay (39), reiziger,
Paul Krugerstraat

'Ik kom oorspronkelijk uit Israël en woon sinds een half jaar in Rotterdam. Ik reis veel en zie overal dat wijken beter worden zodra er studenten komen wonen. Dan verschijnen er vanzelf barretjes waar mensen elkaar ontmoeten. De gemeente zou in Rotterdam-Zuid ook meer studenten moeten huisvesten. Jongeren zijn meer open dan oudere mensen. Dat helpt wanneer je in de wijk een open sfeer wil creëren die uitnodigt elkaar wat vaker aan te spreken in de publieke ruimte. Rotterdam heeft al een geweldig openbaar vervoersnetwerk. Je kunt overal komen. Elkaar ontmoeten gaat hier een stuk gemakkelijker dan in de meeste andere steden van de wereld.'

Me
ge
sle
ee
st

obiliteits- luk als eutel voor en inclusieve

ad **Hans Stevens**
Programmanager //
De Verkeersonderneming

Verkeerskundigen benaderen mobiliteit traditioneel vaak als het vervoeren van zoveel mogelijk mensen van A naar B, tegen zo laag mogelijke kosten. We streven efficiency na en steken onze energie in de belangrijkste verkeersaders: de ‘dikke’ vervoersstromen. We willen files oplossen, intercityvertragingen voorkomen. Door deze focus op de *mainstream(s)* valt echter een flinke groep (vaak kwetsbare) personen buiten de boot. Zij behoren tot de ‘dunne’ vervoersstromen. Het openbaar vervoer is voor hen te duur, te lastig begaanbaar (vanwege gezondheidsproblemen), of kan hen niet brengen waar zij moeten zijn. Zij raken geïsoleerd en kunnen niet goed meedoen aan de samenleving. In dit essay pleiten we voor meer balans in het mobiliteitsbeleid in de Zuidvleugel Randstad, zodat iederéén (zo efficiënt mogelijk) van A naar B kan komen.

Vervoersarmoede

Er bestaat een woord voor het hebben van beperkte mobiliteitsmogelijkheden: vervoersarmoede. Het komt voor op het platteland, waar steeds meer buslijnen worden opgeheven, maar ook in wijken van de grote stad. Vervoersarmoede heeft een grote impact op het leven van mensen. Als je slechtere vervoersmogelijkheden hebt, beïnvloedt dat je toegang tot werk, zorg, onderwijs, sport, recreatie en je sociale netwerk. Vervoersarmoede komt veel voor bij mensen met lage inkomens en/of een slechte gezondheid. Terwijl die groepen juist een steuntje in de rug kunnen gebruiken om te participeren in de maatschappij.

Het ontstaan van verkeersarmoede ligt voor een deel aan verkeerskundige modellen die we gebruiken om te bepalen welke investeringen we in mobiliteit moeten doen. Omdat we iedere euro maar één keer kunnen uitgeven, maken we inschattingen van de economische waarde van de bespaarde reistijd van specifieke reizigersgroepen bij bepaalde investeringen. Wat er vervolgens gebeurt, legt Anne van der Veen in *De Correspondent* treffend uit: “Hoe hoger je inkomen, hoe waardevoller je tijd, dus hoe zwaarder een paar minuten reistijdwinst wegen. Het gevolg is dat een nieuwe weg die een welgestelde wijk met het stadscentrum verbindt altijd beter uit zo’n kosten-batenanalyse komt dan eenzelfde weg voor een achtergestelde wijk.” Economisch gezien zijn nieuwe mobiliteitsopties voor dunne vervoersstromen dus minder rendabel dan voor dikke vervoersstromen. De tram en buslijnen die de ‘vervoersarmen’ zo hard nodig hebben, komen er dus niet. Hun isolement wordt verder vergroot.

Mobiliteitsgeluk voor iedereen

Namens De Verkeersonderneming – een samenwerkingsverband tussen het Havenbedrijf Rotterdam, gemeente Rotterdam, Metro-

poolregio Rotterdam Den Haag, het ministerie van Infrastructuur en Milieu en Rijkswaterstaat – pleit ik ervoor om verder te kijken dan de dikke vervoersstromen. Een inclusieve stad biedt de kans aan iedereen om mee te doen, binnen zijn of haar eigen vermogen. In het mobiliteitsbeleid willen we daarom álle mensen centraal stellen en niet alleen diegenen wiens tijd economisch gezien het meeste waard is. In onze optiek kent mobiliteit drie kanten: een economische, een culturele en sociale kant. Pas als we die drie kanten gezamenlijk afwegen kan er een mobiliteitsbeleid ontstaan dat bijdraagt aan een gebalanceerde en inclusieve stad. Een stad waarin we vervoersarmoede kunnen inwisselen voor maximaal mobiliteitsgeluk voor iedereen. Stadsbreed mobiliteitsgeluk betekent efficiënt kunnen reizen – niet alleen voor de *lucky majority*, maar voor iedereen – waarbij het plezier van de reis niet alleen een toevallige spin-off is van economische kosten-batenanalyses.

Een stad waarin we vervoersarmoede kunnen inwisselen voor maximaal mobiliteitsgeluk voor iedereen

Ik zal onze visie op de drie kanten van mobiliteit – economisch, cultureel en sociaal – hieronder verder toelichten.

1. Economische kant van mobiliteit

Verkeerskundigen krijgen in hun opleiding de economische kant van mobiliteit met de paplepel ingegoten: files kosten veel geld, dus die moeten we oplossen.

Naast investeringen in capaciteitsvergroten infrastructureurprojecten heeft ook de gedragswetenschap hierin langzamerhand een plek in gekregen. Denk aan Beter Benutten, dat in Rotterdam het vliegwiel was voor beloningsprojecten (het monetair belonen van reizigers als ze niet met de auto in de spits reizen terwijl ze dat voorheen wel deden) en de Marktplaats voor Mobiliteit. Met deze laatste bieden marktpartijen met behulp van marketing mobiliteitsdiensten op maat aan om reizigers tegen betaling van en naar woon-werklocaties te vervoeren.

Niet alleen in Rotterdam, ook elders in het land wordt gewerkt aan de totstandkoming van ‘MaaS’, *Mobility as a Service*. MaaS maakt alle soorten van vervoer toegankelijk zodat de consument zijn reis kan plannen, boeken en betalen. Onderweg wordt hij ondersteund bij onvoorziene omstandigheden en kan hij zijn reis moeiteloos aanpassen.

2. Culturele kant van mobiliteit

Bij de culturele kant van mobiliteit hebben we het over de beleving van infrastructuur en de mogelijkheid daarmee een bijdrage te leve-

ren aan de stad en de omgeving waar we als bewoners trots op zijn en als bezoeker benieuwd naar zijn. ‘Trots en benieuwdheid’, dat zijn hele andersoortige woorden dan ‘sober en doelmatig’, waar de overheid vaak voor kiest uit oogpunt van een verantwoorde besteding van gemeenschapsgeld.

Een sober en doelmatige manier om een rivier over te steken is een ‘plank over het water’. Maar... het kan ook een Erasmusbrug zijn. Een herkenbaar punt in de stad, een brug waarmee de Rotterdammer verbonden is, waar hij trots op is en waar toeristen voor naar Rotterdam komen. Dat is ook zelfbewust omgaan met gemeenschapsgeld. We hebben het ook over het nieuwe Centraal Station in Rotterdam, de wind door je haren op de Watertaxi, over de Parkshuttle, de eerste zelfrijdende bus in het Rivium in Capelle aan den IJssel (waar nog altijd veel vakmensen naar komen kijken).

Schoonheid, kwaliteit en innovatie in de aanleg van infrastructuur zet het land, de stad en het landschap op de kaart. We moeten niet alleen spreken over het ergens komen, maar ook over de ervaring van het ‘er zijn’, over trots en benieuwdheid, over vernieuwing, over een verbinding met kunst en over de iconische waarde van infrastructuur. Door mobiliteit zo op te vatten, reizen we niet zomaar van A naar B. We ervaren en beleven de reis. We genieten ervan. We voelen dat het vervoer voor ons gemaakt is. We voelen mobiliteitsgeluk!

3. Sociale kant van mobiliteit

Het ontbreken van vervoer is voor mensen geen luxeprobleem. Vervoersarmoede heeft een reële en ernstige negatieve impact op het gehele leven. Mobiliteitsgeluk daarentegen draagt juist bij aan het welzijn en het plezier van mensen en de benutting van hun talenten. Zonder voldoende of zonder betaalbare mobiliteit nemen mensen onvoldoende deel aan de samenleving, kunnen zij zich niet ontwikkelen, zijn zij niet in staat een baan te vinden en hebben zij geen toegang tot zorg, onderwijs, sport, recreatie en hun sociale netwerk. De uitval van groepen bewoners uit de maatschappij is schrijnend en de maatschappelijke kosten die hierdoor worden veroorzaakt zijn enorm. In onze huidige berekeningen en besluitvormingsprocessen voor mobiliteit worden ze veel te weinig meegenomen.

Twee voorbeelden uit de Rotterdamse praktijk

Onbenutte werkgelegenheid in de haven

De Rotterdamse haven biedt volop werkgelegenheid. Rotterdam en de regio kent een groot aantal mensen die op zoek zijn naar werk. De Tweede Maasvlakte is echter zo'n 50 kilometer verderop, er rijdt geen openbaar vervoer, fietsen is onmogelijk. Mensen komen daardoor niet op het sollicitatiegesprek van de baan die zij dus nooit zullen krijgen, door gebrek aan OV of een auto.

Kledingbank

In Hellevoetsluis is De Kledingbank gevestigd die een functie heeft voor de hele regio (Voorne-Putten, Goeree-Overflakkee, Hoeksche Waard). De Kledingbank stelt kleding, speelgoed en een ontmoetingsruimte beschikbaar. Vanuit Hellevoetsluis kunnen mensen op de fiets of te voet naar de Kledingbank. Mensen uit de regio voor wie de diensten ook bedoeld zijn en die er behoefte aan hebben, kunnen er niet komen door een gebrek aan OV, een auto of een fiets.

Voorstellen

De mobiliteitstransitie waar de Zuidvleugel Randstad en ons hele land voor staat, zou niet alleen over de economische kant van mobiliteit moeten gaan. Als je op een positieve manier wilt deelnemen aan de maatschappij, mag een gebrek aan mobiliteit je niet in de weg staan. Het is aan de samenwerkende overheden om dit te garanderen. Ons streven is: mobiliteitsgeluk voor iedereen. Zonder de verantwoordelijkheid voor het eigen geluk weg te halen bij ieder mens zelf!

Bij De Verkeersonderneming willen we onderzoeken hoe we geldende mobiliteitsregimes kunnen doorbreken en vervoersarmoede kunnen verminderen. We willen ruimte creëren voor de volgende activiteiten:

- **Experiment: Social Return on Investment**

We moeten onderzoeken of *Social Return on Investment* mogelijk is in mobiliteitsland, door de financieringsstromen voor OV en infrastructuur zo in te richten, dat financiering van dunne vervoersstromen (*Social MaaS*) wordt verbonden met de financiering van dikke vervoersstromen (*Economic MaaS*). We pleiten voor een experiment met het gecombineerd aanbesteden van OV en Wmo-vervoer, het liefst in een voor deze gelegenheid regelarm gemaakt gebied.

- **Pilots: Niet lullen maar testen!**

Rotterdam Mobility Lab heeft een aantal startups succesvol de mogelijkheid geboden hun nieuwe mobiliteitsdiensten uit te proberen met echte klanten en met echte behoeftes: 'Niet lullen maar testen!' We trekken dit initiatief door naar een Socio Mobility Lab.

- **Onderzoek: De Mobiliteitsgeluk Index**

Wie heeft mobiliteitsgeluk of juist niet? Wat is er nodig om het wel te krijgen? Allemaal vragen waar we graag antwoord op willen. Daarom is door De Verkeersonderneming de Mobiliteitsgeluk Index ontworpen. Een index die is geïnspireerd op de index van het Bruto Nationaal Geluk van Bhutan. Op basis van vragen en indicatoren proberen we voor verschillende leeftijdscategorieën en op wijk- of buurtniveau vast te stellen of mensen 'mobiliteitsgelukkig' zijn of (nog) niet. En zo niet, welke interventies nodig zijn om hier verandering in te brengen? www.mobiliteitsgelukindex.nl

LITERATUUR

Martens, K. (2017). *Waarom moeten armen altijd langer reizen?*

Trouw, <https://www.trouw.nl/samenleving/waarom-moeten-armen-altijd-langer-reizen~a39f3654/>

Van der Veen, A. (2017). *Grote groepen mensen hebben geen baat bij efficiënt openbaar vervoer. Tijd voor een eerlijk systeem*. Amsterdam: De Correspondent, www.decorrespondent.nl.

Saloua (twintiger),
Westnieuwland

‘Ik woon sinds kort in Katendrecht. Daar wonen veel mensen met een eigen culturele achtergrond, maar ik zie die verschillende groepen buiten op pleinen niet met elkaar mengen. Mensen praten niet met elkaar en de restaurants of cafés zijn vaak gericht op een enkele groep. Ik denk dat dat komt omdat de wijk voor een groot gedeelte nog vrij nieuw is. Mixen heeft tijd nodig. Mensen moeten elkaar eerst leren kennen. De gemeente kan daarbij helpen door kleinschalige evenementen voor de buurt te organiseren. De mensen zelf nemen geen initiatief als ze elkaar nog niet kennen.’

Euromastpark Centrum

Abigail (21), uitwisselingsstudent
aan de Rotterdam Business School,
De Kolk

‘Op de Erasmus Campus waar de Rotterdam Business School is gevestigd, wemelt het van de internationale studenten. We zijn allemaal gewend op een eigen wijze te werken, omdat we allemaal uit een andere cultuur komen. Dat levert weleens misverstanden op als je moet samenwerken. Maar omdat iedereen datzelfde probleem heeft moeten we steeds met elkaar blijven praten om af te stemmen. Je merkt dan hoe leuk het is om over elkaars cultuur te leren.’

Bouwen aan onderwijs in (super)divers Rotterdam: doorpakken bij gemengde scholen

Guido Walraven

Lector Dynamiek van de Stad //
Inholland Hogeschool Rotterdam

Uit de verkenningen rond Stad in Balans en het Verhaal van de Stad komt het tegengaan van segregatie in wonen en onderwijs naar voren als een belangrijke maatschappelijke opdracht. De vraag die mij is voorgelegd betreft ruimtelijke voorwaarden voor onderwijs in een stad in balans. In dit essay wil ik verkennen hoe Rotterdam op dat thema stappen vooruit kan zetten die passen bij de eerdere ervaringen (bijvoorbeeld als pilotgemeente gemengde scholen in de jaren 2008-2012 of met de Rotterdamwet) en bij de lopende toekomstverkenningen. Ik zal vooral ingaan op drie activiteiten:

1. Werk actief aan steeds beter gemengde wijken en doe dat met een lange tijdshorizon, zoals met de verkenningen richting 2037.
Ruimtelijke opdracht: gemengde woningvoorraad bevorderen door optimaal gebruik te maken van de mogelijkheden.
2. Werk actief aan gemengde scholen.
Ruimtelijke opdracht: zorg dat alle ouders die dat willen in hun buurt een keuzemogelijkheid hebben voor een goede gemengde school in een goed geoutilleerd gebouw. Steun scholen die willen mengen en daarvoor aanpassingen willen realiseren.
3. Werk actief aan het leren omgaan met verschillen in de (super) diverse stad Rotterdam. Denk daarbij aan formeel en informeel leren, in schoolgebouwen en elders in de stad. Doe dat in het gehele onderwijs (van voorschoolse voorzieningen tot en met het hoger onderwijs) en door de hele stad.
Ruimtelijke opdracht: schep plekken voor dat leren en ontmoeten. Pas schoolgebouwen en schoolpleinen daarop aan, zet maatschappelijk vastgoed daarvoor gericht in, denk aan de hele publieke ruimte.

Wil Rotterdam de eerste gemeente worden die met een gezamenlijk stadsbreed beleid voor gemengde wijken en gemengde scholen komt? En een beleid gericht op het tegengaan van segregatie en het bevorderen van goed omgaan met diversiteit? Dat zou recht doen aan de ambities rond een veerkrachtige stad en ertoe bijdragen dat het potentieel aan talent van de stad beter ontwikkeld en benut kan worden. Dat lijkt mij maatschappelijk zeer de moeite waard. Het vergt wel politieke keuzes en doorzettingsvermogen van velen, die de opdracht als een gezamenlijke verantwoordelijkheid moeten zien. De maatschappelijke opdracht om iets tegen segregatie te doen is niet

De maatschappelijke opdracht om iets tegen segregatie te doen is bijzonder urgent

nieuw, maar juist in een (super)diverse stad met meer dan 190 nationaliteiten bijzonder urgent.

Werken aan gemengde wijken

Rotterdam streeft naar een 'stad in balans' en bedoelt daarmee een zeker evenwicht tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Daarbij kijkt de gemeente vooral naar inkomen: met behulp van de Rotterdamwet wordt de omvang van de groep mensen met een uitkering of minimaal inkomen in een buurt aan een maximum gebonden. Die wet was niet onomstreden, ook omdat er aan de vestiging van andere inkomensgroepen niets werd gedaan. Streven naar een stad in balans betekent in Rotterdam dat je segregatie moet aanpakken. Als het gaat om woonsegregatie dan loont het de moeite om na te gaan hoe mensen uit alle inkomensgroepen verleid kunnen worden daaraan mee te werken. Zo kan de smalle Rotterdamwet worden uitgebreid tot een brede Rotterdamstrategie gericht op meer menging in alle wijken.

Het gemengder worden van wijken lijkt misschien een spontaan proces, maar een deel van de voorwaarden ervoor kan wel degelijk beïnvloed worden (zoals het verkopen van huurwoningen). Het past bij de opdracht om segregatie te bestrijden om goed te onderzoeken welke ruimtelijke maatregelen daarbij kunnen worden ingezet (bijvoorbeeld via bestemmingsplannen) en wie daarbij nodig zijn als bondgenoten van de gemeente. Recente literatuur biedt daarvoor handvatten. Wanneer je als gemeente niks doet, dan zal de segregatie toenemen. In de woorden van Marco Pastors: segregatie gaat vanzelf, voor integratie moet je keihard knokken (2009).

In gemengde wijken worden niet als vanzelf allerlei problemen opgelost

In gemengde wijken worden niet als vanzelf allerlei problemen opgelost. Ze helpen bijvoorbeeld niet bij baankansen en inkomensverbetering van de laagste inkomensgroepen. Mensen die een fysieke buurt delen hoeven namelijk nog niet in elkaars sociale netwerk te komen. Maar op sommige andere punten helpen gemengde wijken wel, bijvoorbeeld als je kijkt naar leefbaarheid, criminaliteit, weerbaarheid en het aantal voorzieningen. Werken aan gemengde buurten is daarvoor op zichzelf al waardevol.

Werken aan gemengde scholen

Er is nog een reden waarom gemengde wijken van groot belang zijn: ze vormen een voorwaarde voor gemengde scholen. Vooral bij basisscholen kiezen ouders het liefst een school in hun eigen buurt. Omdat veel ouders graag een school kiezen met een 'voldoende aantal van ons soort mensen' is er ook in gemengde buurten sprake van

onderwijssegregatie. Met andere woorden: gemengde wijken zijn een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde voor gemengde (basis)scholen. Daarom moet je ook kijken welke vervolgstappen er nodig zijn, vooral in en rond scholen. Daarbij kun je voortbouwen op de ervaringen die zijn opgedaan met het bevorderen van gemengde scholen in twaalf gemeenten in de periode 2008-2012.

Het valt op dat er op dat terrein eigenlijk heel veel kan en dat er geen belemmeringen zijn in wet- en regelgeving. Sterker nog, in de wetten rond de lokale educatieve agenda staat dat gemeente en schoolbesturen het in hun periodieke overleg moeten hebben over leerlingstromen en dat hun overleg 'op overeenstemming gericht' moet zijn. Om die overeenstemming te bereiken moet een gevoel worden ontwikkeld dat segregatie een gemeenschappelijk probleem is. Dat geldt ook breder: visie, politieke wil en gevoel van urgentie zijn uiteindelijk nodig bij alle betrokkenen, niet alleen bij gemeente en schoolbesturen maar ook bij ouders en scholen (teams, directies). Al die stakeholders moeten bijdragen aan de aanpak van de maatschappelijke opdracht.

Welke maatregelen kunnen bij het aanpakken van de opdracht vooral worden ingezet? Om te beginnen een gezamenlijk beleid voor aanmelding en toelating. In Amsterdam, Den Haag, Deventer en Nijmegen heeft men ervaring met stadsbreed beleid; Rotterdam heeft ervaring opgedaan met gescheiden wachtlijsten bij bepaalde scholen (hetgeen is toegestaan wanneer er wordt gekeken naar sociaal-economische status). Een tweede maatregel is het stimuleren en faciliteren van ouderinitiatieven, waarmee in Rotterdam ten tijde van de landelijke pilots gemengde scholen positieve ervaringen zijn opgedaan. Het ondersteunen van scholen die een ouderinitiatief verwelkomen past daarbij, bijvoorbeeld omdat de veelal hoogopgeleide ouders van een initiatief vaak anders omgaan met leerkrachten en schoolleiders. Die ondersteuning is bijvoorbeeld in Den Haag en Rotterdam geboden. Leerkrachten die startbekwaam waren, werden ook meer 'stadsbekwaam'. Een derde en laatste serie maatregelen gaat over communicatie, en draagvlak opbouwen en onderhouden vanaf de start van de beleidsontwikkeling. Behulpzaam daarbij zijn discussies aan de hand van een ontwikkelde argumentenkaart, helder beleid dat wordt vastgelegd in schoolgids en schoolplan of de optie om bezwaar tegen plaatsing te kunnen maken bij een onafhankelijke commissie. Uit de pilots en latere ervaringen weten we dat ouders helder beleid dan beter accepteren, ook als zij het gevoel hebben dat hun eigen kansen op plaatsing op de meest gewenste school kleiner worden. Dat heeft te

Gemengde wijken zijn een noodzakelijke voorwaarde, maar niet voldoende voor gemengde scholen

maken met het evenwicht tussen de mate van keuzevrijheid en een rechtvaardig systeem waarin iedereen evenveel kansen heeft om zijn of haar eerste voorkeur te realiseren.

Als je kijkt naar de ruimtelijke kant, dan gaat het vooral om adequate schoolgebouwen. Bij schoolkeuze speelt dat punt nauwelijks mee, ook omdat alle gebouwen in Nederland van een zeker niveau zijn. Toen ik onderzoek deed naar schoolkeuze en de kwaliteit van basisschoolgebouwen in Amsterdam Nieuw-West zei een moeder “Mijn kind krijgt geen les van een gebouw, ik kijk naar kwaliteiten van leerkrachten en team.”

Met het werken aan gemengde scholen bestrijd je onderwijssegregatie

Met het werken aan gemengde scholen bestrijd je onderwijssegregatie. Vervolgens is het de opdracht van gemengde scholen om verder vorm te geven aan het leren omgaan met verschillen en het versterken van sociale verbindingen. Ook dat gaat niet vanzelf, denk maar aan spontane groepsvorming in kantine op sommige scholen voor voortgezet onderwijs of mbo. In de klas kun je daarom groepsvorming organiseren en bijvoorbeeld met coöperatieve werkvormen zorgen dat leerlingen echt dingen samen doen op een manier die vergt dat iedereen meedoet en bijdraagt. Ook het burgerschapsonderwijs biedt veel mogelijkheden om te werken aan omgaan met verschillen en het versterken van sociale binding.

Ruimtelijke aanpassingen in en rond het gebouw van scholen die gemengder zijn of dat worden, zijn in het algemeen van beperkte omvang. Dat neemt niet weg dat het werken aan gemengde scholen een plaats verdient in het masterplan Onderwijs en op de Onderwijskaart.

Werken aan plekken in de stad voor ontmoeten en leren omgaan met verschillen

Leren omgaan met verschillen betekent niet dat je vrienden moet worden met iedereen of iedereen aardig moet vinden. Het gaat meer om het ‘uithouden van verschil’ bij het samenleven. Het loont de moeite om verder door te denken over wat dat alles betekent voor stedelijk burgerschap in Rotterdam ofwel voor Rotterdams stadsburgerschap.

Leren omgaan met verschillen betekent niet dat je vrienden moet worden met iedereen

Leren omgaan met verschillen houdt in dat je empathie ontwikkelt en van perspectief kunt wisselen. Dat leer je het beste in betekenisvolle ontmoetingen en duurzame contacten. Die kun je zowel in en om school hebben als elders in de stad. Vanuit school kun je stages lopen en levensechte opdrachten uitvoeren op plekken die als leerplekken

zijn ingericht. Daarnaast kunnen er meer informele leerplekken worden geschapen bij start-ups, makerspaces of in een bibliotheek. Vaak gaat het om publieke ruimtes, soms om commerciële hippe koffietentjes of om meer gemengde plekken die bijvoorbeeld vanuit burgerinitiatieven zijn ontstaan, zoals Leeszaal West of het Wijkpaleis in Middelland.

De gemeente heeft vooral een rol in het scheppen van publieke plekken voor ontmoeten en leren. Maar ook bij de gemengde plekken komt de gemeente in beeld. Dat bleek bijvoorbeeld toen de gemeente recent het gebouw waarin het Wijkpaleis zit tegen marktwaarde in de verkoop deed. Initiatiefnemers die een zeker maatschappelijk eigenaarschap hadden getoond voor maatschappelijke opdrachten, konden de bedragen die nodig zijn om juridisch eigenaarschap te verkrijgen niet opbrengen. Dat schuurt. Tegen die achtergrond zouden gemeente en college na mogen denken over de rol van maatschappelijk vastgoed en hoe ze met het juridisch eigendom daarvan willen omgaan. Uit gesprekken met juristen bij de gemeente en de Erasmus Universiteit begrijp ik dat daarvoor mogelijkheden zijn. Ook kan de gemeente andere spelers daarop aanspreken, bijvoorbeeld de woningbouwcorporatie die de huur van het gebouw van Leeszaal West ineens sterk wil verhogen om die marktconform te maken. Als dat betekent dat een plek voor betekenisvolle ontmoetingen en voor informeel leren in de stad zou verdwijnen, dan mag de gemeente daar een rol in nemen. Laten onderzoeken wat de resultaten en opbrengsten van zo'n Leeszaal zijn kan bij de afwegingen helpen. Ruimte maken voor experimenten ook.

De gemeente mag een rol spelen in het maken en behouden plekken voor ontmoeten en leren

Tot slot

Maatschappelijke opdrachten, zoals die rond het tegengaan van segregatie en het bevorderen van betekenisvol ontmoeten en leren omgaan met verschillen, vergen publiek leiderschap. Rotterdam kan dat tonen door te werken aan gemengde wijken, gemengde scholen en aan plekken daarvoor in de hele stad.

Dit is de korte versie van het essay dat de auteur over dit thema schreef, de langere versie is te vinden op de website van het lectoraat van Inholland Hogeschool Rotterdam, <https://www.inholland.nl/onderzoek/kenniscentrum-de-gezonde-samenleving/dynamiek-van-de-stad/nieuws/>

De heer G.J. Zichterman (76),
voormalig lasser, verpleeghuis
Laurens Antonius, Binnenweg

‘Op mijn eenentwintigste ben ik
vanuit Suriname naar Nederland
gekomen, omdat ze lassers nodig
hadden bij de aanleg van de
IJ-tunnel. De afgelopen
38 jaar woonde ik in Crooswijk.
Ik ben net een kameleon:
ik pas me altijd aan aan mijn
omgeving. Ik heb de stad
daarom nooit als verdeeld
ervaren. Mensen moeten
diversiteit zelf opzoeken.
In Crooswijk vonden heel wat
evenementen plaats en dan
kookte ik samen met de Turken
en de Marokkanen. Nu heb ik
niet meer zolang te leven,
maar ik ga nog steeds met alle
soorten mensen om.’

Eudokiaplein Noord

Inara (28),
medewerker wasserette,
Katendrecht

'Ik kom uit Letland en spreek slecht Nederlands. Daarom vind ik het lastig contact te maken met anderen. In de wasserette waar ik werk komen veel verschillende mensen. Maar het meeste contact met anderen heb ik als ik met de kinderen van mijn vriend speel in het park. Andere kinderen komen dan vaak iets vragen en voor hen is het niet zo erg dat ik niet zo goed Nederlands spreek.'

O
kr
in
R
E
te
va

gedwongen bestuiving mensenkorf otterdam

valt veel
leren
an bijen

Mohammed
Benzakour
Socioloog,
bestuurskundige,
schrijver, imker

Op een vroege ochtend, alweer jaren geleden, ben ik met snorkel en zwemvliezen in de Golf van Aqaba afgedaald. Op een goed moment ontdekte ik hoe zich op een kleine rots een compleet ecosysteem had vastgehecht. Wat een wonderlijke biotoop! Telkens zwom ik omhoog, hapte naar adem, en dook weer onder. Ik kon er geen genoeg van krijgen. De hele dag heb ik ge-diep-snorkeld, met gevaar voor eigen leven, maar dat deerde niet. Hoe komt het dat we de natuur zo mooi en overweldigend vinden? Waarom verbluft zij ons altijd zo? Iedereen, jong, oud, man, vrouw, Westers of Oosters, iedereen die de natuur in zijn volle glorie gadeslaat raakt direct in haar greep. Wat magnifiek! En wanneer we iets als 'lelijk', 'stom' of 'mislukt' bestempelen, betreft het vaak een object wat ontsproten is uit mensenhanden en mensenhersen; een auto, een gebouw, een plein, een schilderij.

Organische harmonie

Toen ik bestuurskunde studeerde aan de Erasmus Universiteit werd ik overstelpt met synoptisch-rationele ontwerpen die mij inzicht moesten verschaffen in de ordening van stad en land. Er passeerden tientallen bestuursmodellen over hoe een organisatie het beste (lees: efficiënt en doeltreffend) ingericht en bestierd kon worden. Abstracte materie (die in de praktijk vaak niet eens blijkt te werken), ontwikkeld door knappe koppen – maar geen van deze knappe koppen wist aan te sluiten bij het simpele inzicht dat 'organische harmonie' de basis is van elke soepel draaiend systeem. In de natuur is de bijenkorf overigens hét toonbeeld van organische harmonie. Honing is scheikundig nog steeds een raadsel en de honingbij blijkt te beschikken over een diepe wijsheid. Zo wisten de bijen miljoenen jaren vóór Galilei en Copernicus al dat de aarde om de zon draait en niet andersom. Misschien is de bijenkorf wel de oudste van alle sociale utopieën en lijkt zij in veel opzichten op een moderne stad. Een razend drukke metropool. Je vindt er tientallen duizenden arbeiders, zusters en broeders, die ijverig aan iets nuttigs werken, ten gunste van het algemeen belang. Zonder dat sprake is van dwang, onderwerping of geweld. Ze leven allemaal gelukkig en harmonieus met elkaar. De bijenkorf, met zijn lieflijke gezoem, adelt het leven van de arbeider, laat het glanzen als goud - in plaats van het groezelig te maken.

Rotterdam als bijenkorf

Rotterdam kun je beschouwen als een soort bijenkorf. Een mensenkorf. Maar helaas blijkt deze mensenkorf verre van volmaakt. Je hoeft maar een paar dagen door de Maasstad-korf te wandelen en je ziet en voelt dat de 'organische harmonie' ver te zoeken is. Veel zaken zijn uit balans. Zeker, er is vertier, er is ijver, er is dynamiek, maar er heerst ook veel grimmigheid, intimidatie, onvrede, chagrijn, irritatie, agres-

sie, ledigheid, verspilling. En juist deze 'kwade sferen' en 'negatieve energieën' lijken de afgelopen jaren alleen maar te zijn toegenomen. Zo krioelt het van de boze druktemakers. Afzonderlijke subvolkjes die zich storen aan andere subvolkjes; subvolkjes die op het 'eigene' hameren en die zich steeds grimmiger zijn gaan bemoeien met anderen levensstijl en zienswijze.

De bijenkorf is misschien wel de oudste van alle sociale utopieën

Zulk gedrag zul je nooit aantreffen in een bijenkorf. Bijenrassen kruisen moeiteloos met elkaar. Daaruit ontstaan nog betere rassen. Akkoord, bijen zijn geen mensen, maar mensen zijn wel dieren. Er is verwantschap op vele vlakken. Wie een bijenkorf bestudeert, zal ontdekken dat bijen zich niets aantrekken van andere ingezetenen. Dat wil zeggen: ze koesteren een fundamentele onver-

schilligheid naar elkaar toe. Ze kruipen over elkaars koppen en schouders zonder enige irritatie, attentie of bekommernis. Niet uit gebrek aan interesse of aan betrokkenheid, maar uit een diepgeworteld respect voor ieders individualiteit en eigenaardigheid. Elke bij gaat z'n eigen gang. Uit al die ongedwongenheid ontstaat een heel natuurlijke eenheid. Niet één bij acht zijn smaak en maniertjes superieur aan de ander. Niet een bij zegt tegen de ander: jij moet doen zoals ik doe. Jij moet je kleden zoals ik me kleed. Jij moet de bloemen bestuiven die ik bestuif, jij moet poepen waar ik poep. Het enige wat elke bij van de anderen verwacht, is dat niets van hun gedragingen indruist tegen het hogere belang: het binnenhalen van honing en het zorg dragen voor het nageslacht. Wie zijn duit doet in het zakje van de bijenhuishouding, mag doen en laten zoals het hem belieft.

In de Maasstad-korf is organische harmonie ver te zoeken

Hoe anders gaat dat in de Rotterdamse bijenkorf. Daar worden vanuit het hoogste gezag en bewind woorden uitgesproken en objecten gecreëerd die eerder een wig drijven tussen de subvolkjes dan dat ze zorgen voor eenheid en eendracht. Zoals op het terrein van voedselvoorziening en consumptie – denk aan de Markthal. Dit kolossale spiegelcomplex staat centraal in de korf en is gebracht als iets voor het hele volk, maar het blijkt een luxeoord voor uitsluitend de welgestelde elite; de gewone huisbij wordt buitengesloten. De eerste barsten in de harmonie vertonen zich reeds: gemopper en gapende leegstand. Of kijk naar huisvesting – hét fundament van elke bijenkorf. Het bewind van de Rotterdamse bijenkorf besloot dat 20.000

goedkope woningen moeten worden gesloopt om plaats te maken voor dure woningen. Opnieuw wordt hier een wig gedreven tussen de welgestelde klasse en de gewone huisbij, die het al zo moeilijk heeft in deze prijzige tijden. 'De negatieve energie' die dit decreet opwekt zal nog lang nazoemen. De rekening volgt later.

Hoe anders werkt het huisvestingsbeleid in een echte bijenkorf? Die is gegrond op gelijkheid en consensus. Behalve die van de koningin is elke cel exact hetzelfde, in zowel ruimtelijk als materieel opzicht. Elke bij kan de cel bewonen die hem of haar zint. Alle cellen zijn gelijkwaardig, er is geen onderscheid naar stand, rang of ras. Dat is de bodem waarop een humane democratie kan gedijen.

Voorts, de dood; het meest absolute en meest ingrijpende in elk leven op deze planeet. Als in een bijenkorf doden vallen, volgt een soort rouwdienst. Deze condoleance is zonder aanzien des diers – elke honingbij is letterlijk kleurenblind. De protocollen voor de condoleance in een bijenkorf gelden voor alle volkeren en rassen. De lijkbezorgers onder de huisbijen slepen de doden eerbiedig naar buiten en begraven ze diep in het gras. Maar wat doet het Rotterdamse bewind als er onschuldige doden (als gevolg van terrorisme) vallen? Dan toont het middels een halfstok vlag medeleven met het ene volk en laat ditzelfde protocol na voor het andere volk. Ook konden we recent zien hoe de vrijheid van mening selectief werd toegepast door een minister van een bevriende natie het spreken onmogelijk te maken. Iets ongekends. Iets wat tegen alle conventies in gaat en hoogstwaarschijnlijk zal leiden tot een berisping door het Europees Hof. Het Rotterdamse bestuur opereert selectief. Deze dubbele maat zet de hakbijl aan de wortels van vreedzame co-existentie. En belet daarmee een harmonieuze toekomst. In het kort: de ware bijenkorf bestaat uit staatslieden, de Rotterdamse mensenkorf wemelt vooral van politici. Politici denken aan hun volgende baan en de volgende verkiezingen, staatslieden denken aan de volgende generatie.

Elke honingbij
is letterlijk
kleurenblind

APPENDIX

Een drietal verbeterpunten:

1. Als een bijenvolk iets afbreekt (zoals een stuk raat), dan doet het dat met een goede reden; bijvoorbeeld vanwege de aanwezigheid van schimmel en parasieten. Maar alles wat bijen slopen, vervangen ze door nieuw ongeschonden materiaal. Het Rotterdamse bestuur zou na de sloop van 20.000 oude, goedkope woningen moeten nadenken over de bouw van evenzoveel nieuwe, goedkope woningen. Je kunt niet zomaar een deel van je volk op deze manier 'wegjagen'.
2. Als bijen van het ene volk aankloppen bij het andere volk, zijn ze welkom, mits ze wat honing en stuifmeel aandragen. Zo ontstaat vermenging, zo ontstaan sterkere volken die beter bestand zijn tegen rampen en ziekten. Bijen leren van elkaar als het gaat om coördinatie, bouwdrift, huishouding. Rotterdam ziet nieuwkomers te veel als last en dreiging en te weinig als potentie en verrijking. De inburgeringscursussen mogen daarom meer gericht zijn op deze twee vragen: wat heb jij als nieuwkomer in te brengen waar Rotterdam van kan profiteren? Wat kunnen we van jou leren? Voor leerzame en inspirerende concepten van deze 'zielige mensen' is nochtans te weinig oog. Honger is een uitstekende reden om een lid van een ander volk toe te laten. Dat voedt de moraal. Rotterdam (het Westen) heeft meer materie (geld) dan Afrika, maar Afrika heeft meer geest en spiritualiteit (onstoffelijk). Deze twee waarden horen in balans te zijn en mogen meer tot uitdrukking komen in beleid en huisvesting van nieuwkomers.
3. Het genie Einstein zou hebben gezegd: 'Als de bijen sterven, volgt de mensheid vier jaar later'. Mensen zijn sterk van bijen afhankelijk. 50 procent van ons voedsel is afhankelijk van deze slimme bestuivers. Rotterdam zou een geweldige voorbeeldrol kunnen spelen door een nieuw, bijvriendelijk zaaibeleid in te voeren, door nectarrijke bloemen te laten zaaien én beheren in al het stadsgroen. Tegelijk zou Rotterdam meer energie en geld kunnen stoppen in het stimuleren van wat 'Urban Beekeeping' heet door in alle parken en op alle grote platte (bedrijfs)daken een paar bijenkasten te plaatsen. Genoeg imkers in regio Rijnmond die hier warm voor lopen. De toekomst van de bij ligt namelijk in de stad en niet meer op het platteland (met zijn tekort aan biodiversiteit). Dit alles zal het uiterlijke stadsbeeld een mooier en bloemiger aanzien geven. Het is wetenschappelijk vastgesteld dat de mens blij, vrolijk en vreedzaam gestemd wordt van bloemen, fladderende vlinders en zoemende bijen. Rotterdam Bijenstad maakt van Rotterdam een minder chagrijnige stad!

Kralingse Bos Oost

Tarik (33), voormalig
medewerker jeugdcentrum,
Pretoriaaan

‘Ik ben vlak bij de speeltuin op
het Afrikaanderplein geboren.
Mijn ouders komen uit
Marokko. Zolang ik leef heb
ik op het plein geen Hollanders
gezien. Het is toch niet normaal
dat ik amper Nederlanders heb
gesproken toen ik opgroeide?
Het is juist belangrijk dat
mensen met verschillende
achtergronden vaker met elkaar
in gesprek gaan. Als je elkaar
vaak spreekt begrijp je elkaar
beter en ontstaan er minder
spanningen en problemen.
Het initiatief om met elkaar
te praten moet bij de mensen
zelf vandaan komen, maar de
gemeente kan zorgen dat de
wijken gemengder worden.’

R
C
t
e
d
a

ot — en de
architectuur
van een
r —
diverse
stad

am

Mark Minkjan
Architectuurcriticus //
Failed Architecture

Rotterdam heeft de uitgelezen mogelijkheid zich te onderscheiden als diverse, gemengde stad. Daarbij kan intelligente architectuur een cruciale rol vervullen.

In de afgelopen jaren heeft Rotterdam zich in de kijker gespeeld, zowel binnen Nederland als in de mondiale arena, en is de stad aantrekkelijker geworden als vestigingsstad voor woningzoekenden en bedrijven, maar ook als reisbestemming. Niet alleen het imago van de stad als diverse, energieke, betaalbare en stoere plek heeft aan deze opmars bijgedragen; ook aan architectuur kan een belangrijke rol worden toegeschreven. Internationale architectuur- en lifestyle-media hebben bovengemiddelde aandacht besteed aan de nieuwe iconen van de stad die vaak zijn vormgegeven door wereldbekende ontwerpers. De Maasstad worstelt nog met belangrijke sociaal-economische thema's, maar laat op verschillende vlakken groei zien. Geleidelijk versterkt dit haar binnenlandse en internationale positie. De uitdaging én de kans in dit proces is om de diversiteit van de stad te waarborgen en te bevorderen. Daarbij staat een beleid van gemengde wijken voorop en kan Rotterdam zich als architectuurstad blijven profileren met innovatief ontwerp dat diversiteit viert.

Mislukt succes

Het boek *Socio-economic segregation in European Cities*¹ laat met omvangrijk vergelijkend onderzoek zien dat naarmate steden een sterkere positie innemen in de wereldeconomie, de sociaal-economische ongelijkheid toeneemt. Als gevolg van vermagerde verzorgingsstaten, geliberaliseerd woonbeleid en marktgestuurde stedelijke ontwikkeling, neemt daarnaast ook de ruimtelijke ongelijkheid toe. Gewilde plekken laten geleidelijk een rijkere bevolkingsconcentratie zien en minder bevoorrechte stedelingen moeten uitwijken naar minder geliefde plekken. Dit proces van gentrificatie is binnen Nederland het sterkst zichtbaar in Amsterdam. Daar zijn voormalige arbeiderswijken door actief ruimtelijk beleid opgewaardeerd tot gebieden voor de middenklasse. Voor deze buurten betekent dat een groei van 'positieve' cijfers als eigenwoningbezit, WOZ-waarden en het aantal horecaondernemingen, en een afname in probleemstatistieken als criminaliteit, vervuiling en leegstand in winkelstraten. Maar veel armoedegerelateerde problemen verdwijnen hiermee niet; ze verplaatsen zich naar minder populaire gebieden. Het gentrificatiebeleid in Amsterdam schiet inmiddels z'n doel voorbij: voor middeninkomens wordt een woning in de stad onhaalbaar, laat staan voor mensen met een kleine beurs, wier recht op stedelijk wonen als eerste is beperkt door de rigoureuze sloop, vermarkting en verkoop van sociale huurwoningen. De schaduwzijde van het Amsterdamse succes is een su-

burbanisatie van armoede en een homogenisering van de wijken.² Een weg terug lijkt voorlopig niet voorhanden.

Rotterdam heeft de uitgelezen kans om in de ontwikkeling van wijken diversiteit te waarborgen

Rotterdam kan zich in dit opzicht gelukkig prijzen. Het bevindt zich in een uitstekende positie om het omslagpunt van gentrificatie en daarmee ruimtelijke uitsortering voor te zijn.

Binnen Nederland laat Rotterdam een positieve migratie zien – meer Nederlanders verhuizen naar de stad (terwijl Amsterdam door een oververhitte woningmarkt een uitstroom van Nederlanders laat zien en een instroom van rijkere buitenlanders).³ Rotterdam zal de komende jaren verder groeien⁴ en dus zal de vraag naar uiteenlopende stedelijke woningen toenemen. Dit is een uitgelezen kans om in de ontwikkeling van wijken diversiteit te waarborgen, zodat er plaats is en voorzieningen zijn voor mensen uit zoveel mogelijk inkomensgroepen, met uiteenlopende leefstijlen en van verschillende etniciteiten.

Het feest van de stad

Want een gemengde stad is een gezonde stad. Het behouden en bevorderen van diversiteit op wijkniveau is daarom noodzakelijk. Gemengde wijken zijn niet de toverdrank die uiteenlopende problemen (armoede, criminaliteit, een lage levensverwachting, et cetera) verhelpt. Voor de aanpak van die problemen is een complex pakket aan programma's nodig dat mensen ondersteunt en mogelijkheden biedt via onderwijs, zorg, de arbeidsmarkt en andere domeinen.

Helaas leidt verstedelijking vaak niet tot meer stedelijkheid

Echter, niet mengen – segregatie en het ontstaan van homogene wijken – kan wel degelijk negatieve effecten hebben, vooral voor armere wijken. Deze bieden een lagere dichtheid aan kansen en mogelijkheden voor

hun bewoners. Zij hebben vaak minder goede toegang tot bijvoorbeeld onderwijs, voorzieningen en werk. Dat geldt zowel qua afstand, waardoor reizen meer tijd en geld kost, als wat betreft culturele toegang die de motor van sociale mobiliteit smeert, in de vorm van de juiste connecties, aanmoediging of de aanwezigheid van rolmodellen. Daarnaast versterkt stigmatisering door hoge concentraties van zichtbare problematiek in het achterblijven van dergelijke buurten.

Maar mengen is niet alleen gewenst om achterstelling te voorkomen. Diversiteit is het feest van de stad. Gemengde wijken zorgen voor

een belevingsweelde die steden hun stedelijkheid geven. Paradoxaal genoeg leidt verstedelijking echter vaak niet tot meer stedelijkheid: de recentelijke opwaardering van wijken in veel steden kenmerkt zich door toenemende homogeniteit, voorspelbaarheid en steriliteit die ten koste gaat van diversiteit, onverwachte ontmoeting en ruimte voor spontaniteit en toe-eigening.

Diverse wijken kunnen je wereldbeeld en je inlevingsvermogen verruimen

Niet alleen verdwijnen hiermee vaak voorzieningen waarvan lagere inkomensgroepen afhankelijk zijn, het is ook een culturele verarming die op z'n minst saai en potentieel gevaarlijk is. Diverse wijken bieden namelijk op persoonlijk niveau een rijkere stedelijke ervaring. Ze bieden je de mogelijkheid in aanraking te komen met mensen, inzichten, gewoontes, producten en diensten die anders zijn dan het voor jou bekende. Ze kunnen je wereldbeeld en je inlevingsvermogen verruimen, je onverwacht verrassen en nieuwe ervaringen bieden.

Deze perspectiefverruiming is ook cruciaal voor de stedelijke samenleving als geheel. Contact met medestedelingen uit andere groepen dan de jouwe – of het nu gaat om intensieve gesprekken en samenwerkingen of simpelweg de aanwezigheid van die ander in het straatbeeld – kan de empathie tussen andersdenkenden en andersdoenden vergroten. Daarmee worden het bestaan van gescheiden belevingswerelden en onderlinge vervreemding tegengegaan, die in het ergste geval gevoelens van angst of haat tussen bevolkingsgroepen tot gevolg kunnen hebben. Helaas is dit meer dan een vergezocht doemscenario, gegeven de huidige politieke gestemdheid en de binnen Rotterdam sterk afgetekende politieke verschillen bij de recente Tweede Kamerverkiezing. De 'filterbubbel' was het buzzwoord van 2016, om aan te geven hoezeer mensen in verschillende, zichzelf bevestigende virtuele belevingswerelden zitten en hoe dit het begrip voor andere denkbeelden en de verbreding van het eigen, vermindert. Als stedelijke diversiteit wordt uitgezeefd, dreigen filterbubbels ook ruimtelijke fenomenen te worden.

Filterbubbels dreigen ruimtelijke fenomenen te worden

Ontwerpen aan de diverse stad

Diversiteit en verschil moeten daarom worden omarmd. Zoals gezegd is Rotterdam nog niet op het punt waarop stedelijk succes heeft geresulteerd in een overgekookte, vastgelopen woningmarkt en een ruimtelijke tweedeling. Juist daardoor heeft de stad de potentie om zich de komende decennia verder te ontwikkelen als gemengde stad. Architectuur kan hierbij een belangrijke rol spelen. De afgelopen jaren

ging de aandacht voor Rotterdamse architectuur vooral uit naar iconische gebouwen.

Om de uitdaging voor de komende tijd het hoofd te bieden is een bredere opvatting van architectuur nodig, namelijk het ruimtelijk ontwerp van de stedelijke samenleving. Nederland heeft hierin een rijke traditie, die gaandeweg ondergesneeuwd is geraakt maar waarvan de intelligentie absoluut nog aanwezig is. Met gevestigde (Rotterdamse) architecten, getalenteerde jonge, maatschappelijk betrokken ontwerpers en andere grensverleggende stadmakers moet in deze diversiteitsopgave worden samengewerkt.

We moeten
architectuur
gaan opvatten
als het
ruimtelijk
ontwerp van
de stedelijke
samenleving

Een gemengde stad met diverse wijken begint bij ruimtelijk beleid dat voor verschillende bevolkingsgroepen een plek in de wijk waarborgt. Een goede verhouding tussen sociale huurwoningen, markthuizen en koopwoningen is daarbij uiteraard van belang, maar er moet ook worden gekeken naar innovatieve woonvormen die inspelen op veranderende huishoudenssamenstellingen, leefstijlen en woonvoorkeuren. Ook de lokale economie en het publieke domein moeten ruimte bieden voor diversiteit.

Voor dit alles zijn de bekende, kant-en-klare vastgoedoplossingen niet meer toereikend. Het centrale mantra van de Internationale Architectuubiënnale Rotterdam 2016 luidde: “plaats het creëren van lokale waarde boven waarde-onttrekkende stedelijke ontwikkeling.” Dat klinkt kinderlijk eenvoudig, maar nog te vaak wordt voorrang gegeven aan vastgoedontwikkeling die wordt geleid door projectontwikkelaars (die minimaal belang hebben bij een gezonde gebiedsontplooiing) en die als investeringsvehikel fungeert voor nog minder betrokken (buitenlandse) investeerders. Daarbij vloeit een te groot deel van de gecreëerde waarde weg, die lokale kwaliteit ten goede had kunnen komen. In plaats daarvan moet de stad worden gemaakt door partijen die zo dicht mogelijk bij die stad staan; van lokale ontwikkelaars die bovengemiddeld maatschappelijke waarde creëren en financiers die bereid zijn verder te kijken dan alleen het hoogste rendement, tot eindgebruikers die meedenken over optimale gebruikswaarde.

Iconen van betekenis

Architectuur geeft uitdrukking aan ruimtelijk beleid en kan tegelijkertijd als icoon fungeren voor de gemengde stad. Ontwerpers kunnen derhalve een belangrijke rol vervullen in de gemengde stad. Reinier de Graaf, mededirecteur van architectenbureau OMA, pleitte vorig jaar in *The Architectural Review*⁵ voor nieuwe ontwikkelstrategieën waar-

in samenwerking met bewoners en eindgebruikers veel meer aandacht krijgt en minder op marktoplossingen wordt vertrouwd. Daag daarom beroemde bureaus als OMA, MVRDV en West 8 uit om aan inclusieve projecten te werken waarin diversiteit en lokale waarde centraal staan. Niet alleen zullen zij hun ruimtelijke kennis en kunde ook graag maatschappelijk laten gelden (en meer aan de stad willen toevoegen dan skylineversiering); hun betrokkenheid zal ook meteen zorgen voor blijvende internationale aandacht voor Rotterdamse architectuur. Daarmee kan de gemengde stad zich nog sterker profileren.

Daag bureaus
uit aan
inclusieve
projecten te
werken

Wonen

Experimenten met collectieve ontwikkeling of zelfbouw op bijvoorbeeld Katendrecht zijn een begin, maar nog te beperkt en voornamelijk weggelegd voor vermogende Rotterdammers met de juiste connecties. Op het niveau van individuele bouwprojecten kan ook nog veel worden gewonnen. Een voorbeeld hiervan is Holon House, een ontwerpvoorstel van Office Jarrik Ouburg en FreyH Studio voor een woontoren die compacte appartementen aanbiedt van verschillende groottes met gedeelde voorzieningen (zoals een wasruimte, leesruimte en dakterras). Hiermee worden voor verschillende inkomenscategorieën woningen gecreëerd en wordt onderling contact bevorderd. Het feit dat tegenwoordig meer mensen alleenstaand zijn en slim collectief wonen nauwelijks als optie wordt geboden, is dit concept sociaal gezien opzienbarend. Economisch en milieutechnisch gezien is de aanname dat elke alleenstaande z'n eigen toilet, wasmachine en oven nodig heeft, dat ook. Ook bij *micro apartments*, *curated communities* of *friends* concepts, zoals deze nieuwe woonvormen al in de markt worden gezet, blijft van belang voor welke inkomensgroepen wordt ontworpen en ontwikkeld. De gemeente is verantwoordelijk voor de juiste mix.

Voorbij business as usual

Ondertussen zijn er in Rotterdam al veel kleinere en grotere gebiedsontwikkelingen gaande die een organische, inclusieve strategie en een veel bredere opvatting van architectuur hanteren: het Schieka-degebied dat onder intensieve regie van architectenbureau ZUS een waardevolle stedelijke locatie is geworden, Stichting Freehouse die in de Afrikaanderwijk de lokale economie en sociale cohesie versterkt door mogelijkheden voor huidige bewoners en (aspirant-)ondernemers te creëren en 'Stad in de Maak', dat op coöperatieve wijze leegstaand vastgoed activeert met invullingen die de lokale (circulaire) economie versterken.

Dit zijn slechts drie voorbeelden van vitale projecten waar veel Rotterdammers baat bij hebben en trots op zijn. Dergelijke onmisbare initiatieven moeten serieus worden genomen en vooral meer kunnen zijn dan een tijdelijke invulling totdat de *business as usual* weer kan worden hervat. Ze worden net als broedplaatsen dikwijls gebruikt als kortstondige kunstmest, omdat het cultureel kapitaal dat ze inbrengen doorgaans een positief effect heeft op vastgoedwaarden in een gebied. Daardoor moet dit soort waardevolle projecten nogal eens wijken omdat ze niet het gewenste financiële rendement opbrengen, terwijl ze wel de sociaal-culturele diversiteit doen toenemen die een plek of gebied juist aantrekkelijk maakt. Ook bevorderen ze de economische variatie die meerdere groepen bedient en een gebied weerbaarder maakt. Er is daarom een brede waardebeoordeling van stedelijke ontwikkeling nodig die veel verder kijkt dan directe financiële belangen. Wees trots op deze en andere oer-Rotterdamse projecten, bied ze een podium en ondersteuning om zich te bestendigen, en maak als stad ook de sier met deze sterspelers.

De samenleving in vorm

De genoemde initiatieven dragen bij aan een sterk en divers publiek domein: gebouwen, straten en pleinen worden plekken waar de samenleving vorm krijgt. Een nieuwe generatie ontwerpers lijkt ook bijzonder geïnteresseerd in diversiteit in de publieke ruimte. Het Rotterdamse Waterplein, ontworpen door De Urbanisten, is zowel waterreservoir als recreatieplek voor verschillende groepen. En dit jaar krijgt de Bosnisch-Nederlandse Arna Mačkić de Jonge Maaskantprijs (voor jonge architecten) uitgereikt. Haar bureau Studio L A wil door middel van architectuur mensen verbinden in het publieke domein en bijdragen aan een inclusieve samenleving.

Kijk voor waarde verder dan directe financiële belangen

Winkelstraten kunnen ook belangrijk publiek domein zijn. Het recente beleid voor de West-Kruiskade is een goed voorbeeld van stedelijke vormgeving. Het ziet niet alleen toe op de drie-eenheid 'schoon, heel en veilig', maar weet ook een divers winkelaanbod te bevorderen en promoten. Hierdoor is de straat een bestemming voor buurtbewoners, Rotterdammers en bezoekers met uiteenlopende inkomens en culturele achtergronden. Bovendien zorgt het rijkgeschaakte aanbod van de West-Kruiskade voor een duidelijke signatuur ten opzichte van veel andere winkelstraten. De straat is daarnaast voor een belangrijk deel een afspiegeling van de behoeften van bewoners van de omliggende wijken. In straten als deze zijn winkeliers ook vaker winkeleigenaar, waardoor opbrengsten lokaal

terechtkomen en niet bij aandeelhouders van ketens. Betrokken ondernemers hebben bovendien een groter belang bij een gezond winkelgebied en maken de bezoekersbeleving daarvan persoonlijker. Vergeleken met een Koopgoot of Kalverstraat biedt de West-Kruiskade een sterkere publieke ruimte, waar je je ook welkom voelt als je niet consumeert. De toegenomen populariteit van bestemmingen als de West-Kruiskade versterkt ook de aantrekkingskracht van omliggende gebieden als woon- of vestigingslocatie, met de economische effecten van dien.

Uitbreiden en verdichten

Zoals architectuurhistoricus Michelle Provoost aangaf in haar rede bij de uitreiking van de Rotterdamse Architectuurprijs 2016, verdienen ook plekken buiten het centrum en reeds opkomende buurten iconische architectuur, zeker omdat die wijken economisch een zetje kunnen gebruiken en omdat het kan bijdragen aan lokale identiteit en trots. Architectuur die bouwt aan de gemengde stad zou op deze plekken uitermate geschikt zijn. Provoost haalt ook onderzoek aan van architecten Adriaan Geuze en Rients Dijkstra dat concludeert dat er binnen de ring nog meer dan 20.000 huizen kunnen worden gebouwd en er dus een alternatief is voor de sloop-nieuwbouwplannen uit de voorgestelde Woonvisie 2030. Daarmee kunnen duurdere woningen worden toegevoegd aan wijken, waardoor gentrificatie plaatsvindt die menging bevordert, maar niet direct ten koste gaat van huidige bewoners.

Op de West-Kruiskade
voel je je ook welkom als
je niet consumeert

De vraag is niet óf Rotterdam een gemengde stad moet zijn. De vraag is hóe. Gelukkig is de stad niet alleen rijk aan een diverse bevolking en daaraan verwante stedelijkheid (die de laatste tijd nogal eens door nota bene Amsterdammers wordt geroemd), maar heeft Rotterdam ook een scala aan praktijkvoorbeelden, stadmakers en ideeën in huis die gemengde wijken kunnen verwezenlijken en op de kaart zetten. Laat deze enorme potentie zich manifesteren, zodat Rotterdam zich kan laten zien als hét voorbeeld voor inclusieve stadsontwikkeling in een wereld waarin stedelijke polarisatie de norm lijkt te worden.

Rotterdam kan zich
laten zien als hét
voorbeeld voor
inclusieve
stadsontwikkeling

EINDNOTEN

- 1 Tammaru, T., S. Marcinczak, M. van Ham and S. Musterd (Eds.) (2014) *Socio-economic segregation in European Cities. East Meets West*. London: Taylor & Francis.
- 2 Hochstenbach, C. (2017) *Inequality in the gentrifying European city*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- 3 Centraal Bureau voor Statistiek (2016) *Meer mensen vertrekken uit grote stad*. 22 februari 2016. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/08/meer-mensen-vertrekken-uit-grote-stad>
- 4 Kooiman, N. e.a. (2016) *PBL/CBS Regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2016-2040: sterke regionale verschillen*. Den Haag: CBS.
- 5 De Graaf, R. (2016) 'With the Masses', *The Architectural Review*, 1433.

Giovanni (41), kok,
Binnenweg

'Ik vind dat er te veel geld uitgegeven wordt in het centrum, terwijl in de wijk waar ik woon - Charlois - best veel woningen opgeknapt kunnen worden. De stad moet divers blijven denken. Dat betekent kijken naar álle wijken en niet alleen naar de plek waar het stadhuis staat.'

Sandra (52), medewerker
groentenkiosk, Binnenwegplein

‘Ik heb de buurten rondom de binnenstad zien veranderen. Mijn man was vroeger taxi-chauffeur en ik weet nog te herinneren dat je de autoraampjes omhoog moest draaien als je de Witte de Withstraat in reed. Daar was het namelijk heel gevaarlijk. Dat is vandaag de dag wel anders. De winkels en horeca op de Witte de Withstraat zijn erg populair. Dat komt omdat ze kleinschalig van karakter zijn, waardoor het aanbod uniek en eigen is. Rond De Meent zie ik hetzelfde gebeuren. De gemeente doet er goed aan met beleid te stimuleren dat straten niet volgepland worden met enkel ketens. Kleinschalige ontwikkelingen zorgen ervoor dat straten veilig zijn en stads-eigen, waardoor ze ook een divers winkelpubliek trekken.’

Kindermoestuin Oost

Kop van Zuid Zuid

Bart (29), accountmanager
beveiligingsbedrijf,
1e Pijnackerstraat

‘Ik maak me zorgen voor de toekomst wat de diversiteit van de stad betreft. Rond De Meent vestigen zich bijvoorbeeld veel dure winkels. Daarmee gaat ook de woningprijs omhoog, terwijl de huizen in dat gedeelte van de stad vaak niet goed van kwaliteit zijn. Als de woningen in het centrum straks niet meer te betalen zijn trekken mensen die het sociaal-economisch minder goed hebben er weg. Dan wordt de stad eentonig en duur. Dat zal vast goed zijn voor het toerisme, maar de gemeente zou zich in eerste instantie moeten richten op de Rotterdammers.’

Abigail (21), uitwisselingsstudent
aan de Rotterdam Business School,
De Kolk

‘Ik woon vanaf het begin van dit jaar in Rotterdam en voelde me er meteen erg thuis. Ik kom uit Ghana en ben uitwisselingsstudent. Ik gebruik de stad heel intensief. Nu het mooi weer is zit ik vaak in een van de parken die rondom de campus liggen. Daar ontmoet ik ook wijkbewoners. Op zaterdag ga ik naar de markt in het centrum. Studeren doe ik graag in de openbare bibliotheek aan de Hoogstraat. Ik kwam er alleen net achter dat die op maandagochtend gesloten is. Dat vind ik heel vreemd. Maandag is toch gewoon een drukke doordeweekse werkdag?’

Stad in balans: hoe het onderwijs daarin een sleutelpositie speelt

Prof. dr. Semiha

Denktas en

dr. Liesbeth

Noordegraaf-Eelens

Hoogleraar gezondheidspsychologie //

Erasmus University College

Universitair hoofddocent filosofie en

economie // Erasmus University College

In Rotterdam doen maatschappelijke ontwikkelingen zich vaak snel en scherp voor, waardoor de stad uit balans kan raken. Met grote zorg wordt steeds vaker besproken dat het sociaal vertrouwen afneemt en tegenstellingen tussen groepen bewoners in de Maasstad verscherpen. Juist onder Rotterdammers die te maken hebben met een opeenstapeling van vraagstukken zoals een laag inkomen, schuldenproblematiek en gezondheidsproblemen is het wantrouwen naar formele instituties groot en de bereidheid de samenleving met een open vizier te betreden klein. In dit essay betogen wij hoe het onderwijs meer balans kan brengen door het in de samenleving anders te positioneren.

Onderwijs: van een dubbeltje een kwartje maken

Onderwijs heeft een belangrijke functie voor het individu en voor de samenleving. Aan het individu biedt het ontwikkelmogelijkheden en in de samenleving helpt het onderwijs om sociaal-economische (SE) klassen te overbruggen, om de verschillen daartussen kleiner te maken en oneigenlijke verschillen weg te werken. Maar hoe stimuleren we kinderen uit lagere SE-klassen in een passende leeromgeving goed te presteren, zodat ook dubbeltjes kwartjes kunnen worden?

Hieronder bespreken we hoe de deelfuncties van het onderwijs, kwalificatie, selectie en socialisatie, kunnen bijdragen aan de maatschappelijke ambities.

Kwalificatiefunctie

Kwalificeren in onderwijs betekent het uitrusten van leerlingen met kennis, vaardigheden en attituden. Deze zijn relevant voor de arbeidsmarktperspectieven en voor de mogelijkheden om zich in de samenleving te handhaven en te ontwikkelen. Kwalificaties zijn van belang om op korte en lange termijn te functioneren. Op dit moment staat deze kwalificatie onder druk van te behalen rendementen met financiële consequenties. Leerlingen dienen hun onderwijs in een zo kort mogelijk tijd af te ronden. Onderwijs wordt zo te veel gereduceerd tot zo goed en zo snel mogelijk toetsen maken.

Hoe stimuleren we dubbeltjes een kwartje te worden?

Voor de samenleving en voor het individu is het echter van belang dat leerlingen leren van maatschappelijke ervaringen en kwalificaties in verschillende contexten in kunnen zetten. Deze vorm van leren kost tijd en conflicteert met een rendement dat streeft naar een zo kort mogelijke doorlooptijd van onderwijs. Daarnaast biedt deze vorm van onderwijs de mogelijkheid aan leerlingen en studenten om vertrouwd te raken met een netwerk dat van belang is voor de ontwikkelingen van hun mogelijkheden.

Voor deze onderwijsvorm moeten instellingen anders beoordeeld worden en moet de onderwijssetting anders gesitueerd worden. Onderwijsprogramma's worden dan bijvoorbeeld sterker beoordeeld als zij meetbaar een bijdrage leveren aan het kwalificeren voor het functioneren in een maatschappelijke context. En onderwijs wordt dan niet beperkt tot een gebeuren binnen de schoolmuren, maar vindt steeds meer plaats buiten de schoolmuren, waarbij studenten in contact komen met personen uit relevante netwerken.

Het is van belang dat leerlingen leren van maatschappelijke ervaringen en hun kwalificaties in verschillende contexten kunnen inzetten

Selectiefunctie

Een functie van het onderwijs betreft ook het selecteren. Dat wil zeggen: op basis van de talenten van leerlingen een gepast onderwijsprogramma aanbieden, zodat zij later op hun eigen niveau van toegevoegde waarde voor de maatschappij kunnen zijn.

Binnen het Nederlandse onderwijssysteem is deze selectiefunctie sterk ontwikkeld en geschiedt een belangrijk deel daarvan al op jonge leeftijd door middel van Cito-toetsen en schooladviezen. Natuurlijk zijn er daarna doorstroommogelijkheden, maar de vraag is of deze volledig benut worden.

Bij deze selectie is ook de context waarin de leerling opgroeit van groot belang. Als een stimulerende context – ouders of verzorgers die kinderen kunnen helpen boven hun eigen niveau uit te stijgen – niet aanwezig is bij kinderen, dan kan jong selecteren contraproductief zijn. Kinderen die geboren worden in lagere SE-klassen gaan minder vaak en minder lang naar de kinderopvang, waardoor ze met een achterstand aan de basisschool beginnen. Deze achterstand werkt hun hele leven door. Het gezin waarin ze zijn geboren mist de noodzakelijke economische, sociale en culturele bronnen om zelfstandig de achterstand weg te werken, terwijl onderwijsinstellingen in hun huidige vorm dat ook niet meer kunnen doen. Uit talrijke studies weten we dat kinderen uit een hogere SE-klasse betere kansen in het onderwijs hebben, later een betere baan hebben en meer participeren. Zo reproduceren kwalificatie- en selectiefuncties onbedoeld ongelijkheid, terwijl het onderwijs juist het belangrijkste vehikel is om maatschappelijke posities te verwerven zonder dat naar je sociale of etnische herkomst wordt gekeken.

Het maatschappelijke belang is hier erg groot. Individuele leerlingen uit lage SE-klassen worden namelijk bevestigd in hun attitude dat

formele instituties hen geen gelijke kansen bieden, waardoor het wantrouwen groeit en zij tegelijkertijd niet kunnen terugvallen op hulpbronnen thuis. De vraag is of de interventies die we al vaak hebben

uitgevoerd de juiste zijn. Zo lijkt het aanbieden van gelijke kansen heel eerlijk, maar is dat in de praktijk juist oneerlijk vanwege de verschillen in uitgangspositie. We zouden meer moeten kijken naar wat kinderen nodig hebben om succesvol te kunnen zijn in het onderwijs. Begin bijvoorbeeld door te observeren en te vragen welke barrières zij ervaren met het goed oefenen voor een toets et cetera. Betrek daarbij de professionals in het onderwijs die dag in dag uit die kinderen werken. En houd ook altijd rekening met de situatie thuis. Onderwijs vindt plaats in de driehoek school - thuis - leerling en kan niet op een plaats, of in een persoon vastgepind worden.

Onderwijs vindt plaats in de driehoek school - thuis - leerling

Socialisatiefunctie

De socialisatiefunctie richt zich met name op het kunnen functioneren in de samenleving; een belangrijke voorwaarde voor maatschappelijke integratie en sociale cohesie, die de continuïteit en de stabiliteit van de samenleving bevorderen. In de geglobaliseerde samenleving zijn maatschappelijke integratie en sociale cohesie echter geen gegeven en de gehanteerde normen en waarden zijn niet statisch maar eerder dynamisch van aard. Dit vraagt om een anticiperende houding. Omgaan met deze dynamiek vraagt om het kritisch leren participeren in de samenleving: de bereidheid om eigen normen en waarden ter discussie te stellen. Dit kan door de ontwikkeling van kritisch burgerschap, morele autonomie, een democratische houding, waardering van pluriformiteit en sociale competenties. In het onderwijs ontwikkelen individuen hun eigen kritische denkbeelden en leren die altijd in een bredere context te plaatsen. Sociale cohesie en maatschappelijke integratie betekenen dan dat het individu ruimte maakt voor andere individuen.

De bijdrage van onderwijs aan de socialisatiefunctie ligt dus in het leren schaken op twee borden: erkenning voor het individu, maar altijd binnen een bredere, democratische context.

Vertaling naar beleid

Het onderwijs kan wat ons betreft een forse bijdrage leveren aan een betere balans van de stad, als een van de kerntaken – het verkleinen van SE-verschillen – een centralere plaats krijgt. Hiervoor is beleid wenselijk

Omgaan met dynamische normen en waarden vraagt een om kritisch leren participeren

dat verschillen verkleint in plaats van de huidige status quo bevestigt. Beleid dat ruimte biedt aan:

- 1 Onderwijs dat in context plaatsvindt, dus leren in de samenleving in plaats van leren over de samenleving;
- 2 Een langere doorlooptijd van een opleiding als dat wenselijk is om verschillen te overbruggen, dus onderwijs ingericht en 'afgerekend' op het maken van kwartjes van dubbeltjes;
- 3 Onderwijs dat niet alleen gericht is op het leren van het individu, maar op het leren van het individu in relatie tot anderen.

Van beleid naar uitvoering

Sinds dit jaar bestaat in Rotterdam de Behavioural Insights Group Rotterdam (BIGR), samengesteld uit beleidsadviseurs van alle gemeentelijke diensten en wetenschappers van de Erasmus Universiteit, die samen vanuit gedragswetenschappelijke inzichten heel concrete interventies bedenken om menselijk gedrag positief te beïnvloeden. Zoals *nudging*: kleine duwtjes waardoor mensen hun gedrag in de gewenste richting aanpassen. Belangrijk onderdeel van de deze gedragswetenschappelijke benadering is goed doordenken wie de doelgroep is, 'het probleem' vanuit hun beleving benaderen en van daaruit tot een oplossing komen. De oplossing is altijd een kleine ingreep in de sociale of fysieke context.

Met hele concrete interventies kun je menselijk gedrag positief beïnvloeden

Een mooi voorbeeld komt uit Engeland. Bijna 16.000 studenten in 36 Engelse scholen namen deel aan een experiment¹ met sms-berichten aan ouders. Ouderlijke betrokkenheid is belangrijk, maar het kan moeilijk zijn om ouders te bereiken die te ver af staan van de opleiding van hun kinderen. Dit is vooral het geval in het middelbare onderwijs, waar het curriculum moeilijker is en kinderen zelf naar school gaan zodat ouders niet meer even kunnen praten met de leerkracht bij het halen en brengen van hun kind. De makkelijkste manier om contact te maken met ouders is dan via sms-berichten. Cruciaal is hierbij de formulering van de teksten – *framing*. Er werd gekozen voor een neutrale maar specifieke aanpak. Het team stuurde ongeveer dertig sms'jes (ongeveer een per week) over aankomende toetsen, niet gemaakt huiswerk en wat hun kind die dag had geleerd. Een voorbeeld: "Je kind krijgt deze week een biologietoets: vergeet niet een vraag over cellen te stellen als ze thuis komt." Bij sommige vakken werden grote sprongen gemaakt, terwijl bij andere relatief weinig verbetering was. De deelnemers waren echter zeer positief en voelden zich meer betrokken bij hun kind en het ziekteverzuim bij kinderen nam ook af.

Dit is slechts een voorbeeld van hoe *nudging* een grote impact kan hebben op gedrag van mensen. De uitdaging is deze beleidsaanbevelingen om te zetten in gedragsinterventies om het onderwijs goed te positioneren de balans in de stad te brengen.

OVER DE AUTEURS

Prof. dr. Semiha Denktas is hoogleraar in de gezondheidspsychologie en hoofd van de afdeling Social & Behavioural Sciences van het Erasmus University College van de Erasmus Universiteit Rotterdam

Dr. Liesbeth Noordegraaf-Eelens is universitair hoofddocent filosofie en economie en hoofd van de afdeling Humanities van het Erasmus University College van de Erasmus Universiteit Rotterdam

EINDNOOT

- 1 Het experiment werd ontworpen en uitgevoerd door Harvard Kennedy School, de Universiteit van Bristol en het Behavioural Insights Team UK.

Emel (66), huisvrouw,
moeder en oma, Zuidplein

‘Ik heb een Turkse
achtergrond en daarom
nooit leren fietsen.

Ik schaam me er een
beetje voor om dat nu
nog te leren. Als ik zou
fietsen zou ik de stad
misschien wat beter
leren kennen, omdat je
dan overal gemakkelijk
kan komen.’

Speelplein-Schiedamsesingel Centrum

Ateliekbaan West

Salima (42), huisvrouw en moeder,
Mathenesserplein

‘Wij hebben vorig jaar voor het
eerst thuis Moederdag gevierd.

Dat initiatief kwam van de
kinderen. Dan merk je dat ze
opgroeien in een gemengde
omgeving. Ze komen thuis met
veel nieuwe gewoontes. Van
diversiteit krijg je een hoop
nieuwe ideeën. Moederdag
is een blijvertje; het is fijn zo
verwend te worden door je
kinderen!’

Tarik (33), voormalig medewerker
jeugdcentrum, Pretoriaaan

‘Ik had vroeger een Nederlandse
buurvrouw. Daar had ik goed
contact mee. Zodra je elkaar
persoonlijk kent zijn verschillen
geen probleem meer. Ik ben bij
haar thuis geweest om haar
te condoleren nadat haar man
was overleden. En zij is bij ons
geweest nadat onze moeder
was gestorven. Dat is normaal.
Zo ga je met elkaar om.’

Te

br

Ro

e weinig ruggen in otterdam

Koos van Dijken

Beleidsonderzoeker // Platform31

Na het bombardement is de wederopbouw van Rotterdam uitgevoerd volgens de toen moderne principes van functiescheiding. Daarmee zijn er cruciale zaken verloren gegaan die de Rotterdamse Next Economy wel nodig heeft, namelijk diversiteit, functiemenging, interactiemilieus, een mix van nieuwe en oude gebouwen, drukte, reuring en toevallige ontmoetingen.

Stedelijk weefsel

In de moderne diensteneconomie ontleent de grote stad zijn kracht aan massa, dichtheid en ontmoetingen. Uit die ontmoetingen ontstaan nieuwe ideeën die bronnen zijn voor innovatie. Die innovatie zorgt weer voor economische groei en ontwikkeling. Dat is het principe van de creatieve economie, zoals die wordt gepropageerd door onder meer Charles Landry en Richard Florida. Het huidige stedelijk weefsel in Rotterdam is niet ideaal om ontmoetingen en innovatie te stimuleren. Er zijn te weinig verbindingen, ontmoetingsplekken en publieke familiariteit om de *Next Economy* echt een impuls te geven.

Te veel bonding en te weinig bridging in Rotterdam

Rotterdammers zijn op allerlei manieren gesegmenteerd en gefragmenteerd. Naar leeftijd, inkomenssituatie, mate van hulpbehoefte, herkomst, opleidingsniveau en mentaliteit. De kans op (toevallige) ontmoetingen neemt daardoor af. De ruimtelijke segregatie waar ook in toenemende mate sprake van is, leidt tot verminderde tolerantie voor elkaars levenswijze en overtuigingen. Vooral hoog- en laagopgeleiden wonen in gescheiden werelden (soort zoekt soort) en leven langs elkaar heen. Met de *bonding* – het vormen van sterke banden met gelijkgestemden – gaat het dus uitstekend in Rotterdam. Maar met de *bridging* – het vormen van banden tussen (groepen) andersgestemden – gaat het minder goed. In de verbanden waar verschillende soorten mensen elkaar van oudsher tegenkomen (wonen, werken, onderwijs, recreëren) zijn in toenemende mate uitsorteringen waar te nemen. Dat is niet alleen maatschappelijk, maar ook economisch een risicovolle ontwikkeling, als je de *Next Economy* als een inclusieve economie wil zien.

Een steeds sterkere ruimtelijke en sociale uitsortering

Ik maak in mijn eigen buurt in Rotterdam zelf mee hoe het aantal toevallige ontmoetingen met mede-Rotterdammers terugloopt. Ik merk het in supermarkten, hamburgerzaken en tijdens evenementen en markten op ons buurtplein, het Heemraadsplein. De supermarkten zijn etnisch gesegmenteerd (AH, DAS en Tanger). De hamburgerzaken bedienen verschillende

De toename van uitsorteringen is een maatschappelijk en economisch risico

doelgroepen (Burger Club, Hamburger House, The Burgerhouse). En de vele activiteiten, vieringen en evenementen op het plein trekken zeer verschillende bevolkingsgroepen. Maar van menging tussen bevolkingsgroepen is nauwelijks sprake tijdens de diverse Marokkaanse, Turkse en Kaapverdische rommelmarkten en de ('witte') biologische markten met streekproducten.

Agenda voor de Toekomst: het Rotterdamse antwoord

Het moderne gebruik van de stad houdt zich al lang niet meer aan de ooit geplande binnenstadskwartieren van de 'functioneel' herbouwde stad. Het gevarieerde culinaire-, winkel- en cultuuraanbod trekt zich steeds minder aan van de formele stedenbouwkundige structuren. Maar dit natuurlijke en organische proces gaat in mijn ogen te langzaam. Hierdoor haperen de vernieuwingsprocessen waar Rotterdam zo'n behoefte aan heeft. Er zijn drastischer maatregelen nodig als we van menging en interactie werk willen maken.

De drie aanknopingspunten zijn: meer technologie, vergroening en experimenten. Dit past bij de ambitie van *Next Economy*, *City Lounge*, *Resilient City* en de Kaart van de Stad. De drastische maatregelen zijn nodig om niet langer de "bijstandshoofdstad" van Nederland te zijn. En drastische maatregelen zijn ook nodig omdat Central Post niet kan tippen aan de kwaliteit van Strijp-S, de RDM-campus niet de dynamiek en variatie van NSDM heeft en de luchtsingel geen High Line is.

Maak gebruik van technologische mogelijkheden

Met nieuwe materialen, interactieve OLED-wanden, modulaire bouweenheden en virtual, *augmented* en *ambient reality* kunnen ruimtes worden aangepast aan individuele behoeften en voorkeuren. Deze

technologie maakt het makkelijker om gebouwen en woningen te delen, waardoor het aantal ruimtes dat nodig is voor verschillende functies kan verminderen. De technologie maakt volledig transformeerbare ruimtes mogelijk. Een ruimte kan dienen als gymzaal, theater of ontmoetingsruimte al naar gelang de behoefte van het moment. Nieuwe materialen gemaakt met 3D-printers en bouwrobots maken het mogelijk om sneller dan nu een gebouw neer te zetten, aan te passen of weer af te breken en de bouwmaterialen te recyclen. De kosten kunnen met 70 procent omlaag, de bouwtijd met 80 procent.

Voor menging en interactie zijn drastische maatregelen nodig. Maak gebruik van technologische mogelijkheden

Deze flexibiliteit en het wisselend gebruik van gebouwen kan de interactie tussen de verschillende groepen Rotterdammers vergroten. Met het Cambridge Innovation Center (CIC) en de TU Delft in de nabijheid kan Rotterdam volop inzetten op het ontwikkelen en experimenteel toepassen van deze nieuwe technologische mogelijkheden.

Maak van de versteende pleinen groene ontmoetingsplaatsen

De hoogwaardige kwaliteit van stadspaleinen en stadsparkjes draagt in belangrijke mate bij aan ontmoetingen. Onderzoeken laten zien dat mensen in een groene omgeving sociaal zijn dan in een jungle van steen en beton. Op dit punt kan Rotterdam nog belangrijke winst boeken. Er zijn twee rigoureuze aanpakken mogelijk.

Flexibele en volledig transformeerbare ruimtes bevorderen interactie

1. Geef de bewoners de publieke verantwoordelijkheid voor groene buurtpleinen

De eerste aanpak: geef pleinen aan inwoners. Rotterdam is een harde stad en dat blijkt onder andere uit de vele harde en versteende buurtpleinen. Het is een relatief eenvoudige ingreep om met een bulldozer de stenen en het asfalt te verwijderen. Te veel buurtpleinen zijn op dit moment geen ontmoetingsplek voor bewoners uit de buurt. Alleen al een kleine wandeling maakt dit zichtbaar: Rijnhoutplein, Toni Koopmanplein, Adrianaplein, Gerrit Sterkmanplein, Taandersplein, Bospolderplein, Visserijplein et cetera. Ondanks de mooie woorden in het locatieprofiel en de aanzienlijke investeringen heeft mijn Heemraadsplein geen groene en intieme sfeer. Het draagt niet bij aan de interactie tussen de bewoners van de wijk en het is geen aantrekkelijk en aangenaam verblijfsgebied.

Men kan de pleinen – zonder asfalt en stenen – ‘teruggeven’ aan de inwoners. Dan moet men wel zelf aan de slag. Dit zal niet overal even goed gaan. Maar de winst in interactie kan groot zijn. Ook Rotterdammers hebben rommeligheid, levendigheid, kleine uitdagingen én af en toe ruzie nodig om samen een publieke ruimte te maken en zich gelukkig te voelen. Dit past uitstekend bij het ‘rauwe’ DNA van Rotterdam. Volgens Fatma Yilma-Yildiz voelt zij zich dankzij haar moestuin in Schiebroek een echte Rotterdammer. “Voordat de tuin er was, zat ik de hele dag binnen. Nu ken ik iedereen in de wijk” (Rotterdamviertdestad). De groene pleinen leveren een bijdrage aan de klimaatopgave van Rotterdam, vergroten de publieke familiariteit en de noodgedwongen sociale organisatie leidt tot informele sociale controle. Als mensen zich collectief inzetten voor groenonderhoud gebeurt dat doorgaans ook met

meer respect voor milieu en leefomgeving dan wanneer dit onderhoud door de gemeente zelf of door een ingehuurd groenbedrijf wordt uitgevoerd. Het past ook uitstekend bij de beweging van Happy Streets, stads- en leefstraten. Men kan hierbij ook nieuwe technologie inzetten. Zo kunnen de inwoners van Boston een brandkraan adopteren waarvoor zij verantwoordelijk zijn om hem sneeuwvrij te maken (Adopt-a-Hydrant). Dit kan Rotterdamse varianten krijgen.

2. Realiseer als gemeentelijke overheid stadsparkjes met een zeer hoge kwaliteit

Een tweede aanpak is om volledig in te zetten op kwaliteit. Het elkaar ontmoeten wordt in belangrijke mate gestimuleerd door buurtparken en pleinen met hoge kwaliteit en met veel oog voor details. Bekende voorbeelden uit New York zijn het Paley Park en Battery Park City in Manhattan, en het Greenpoint-Williamsburg waterfront in Brooklyn. Met testopstellingen, het zorgvuldig bestuderen van zichtlijnen, verplaatsbare stoelen, de verlichting, gebruikte materialen en door vele uren te luisteren en heel veel te wandelen om het DNA van de buurt te begrijpen, kan échte kwaliteit tot stand komen. Dit leidt van de ene op de andere dag tot parken en pleinen waar mensen graag willen verblijven en elkaar ontmoeten. Deze voorbeelden kunnen ook als inspiratie dienen voor de 'Stad in de Delta'. Het vergroenen van kades en het aanleggen van boulevards, pleinen, en fiets- en wandelroutes aan de Nieuwe Maas met een hoog kwaliteitsniveau versterkt het 'elkaar ontmoeten'.

Samen een
publieke ruimte
maken en je
gelukkig voelen
past uitstekend
bij het rauwe
DNA van
Rotterdam

Doe het met bestuurlijke lef

Door onverwachte verbeteringen en experimenten uit te voeren, kan het stedelijk weefsel verbeteren en het aantal toevallige ontmoetingen vergroot worden. Dit past bij de nieuwe aanpakken in Rotterdam om burgers meer invloed te geven (ondersteuning van initiatieven uit de stad, burgerjury's, digitale raadplegingen, *right-to-challenge* en gebiedscommissies). Rotterdam als hét laboratorium van Nederland. Laat de stad – voordat de 'ja-maars' klinken – ervaren welke kwaliteitsverbetering mogelijk is. Realiseer de plannen snel, desnoods op tijdelijke basis, meet de verandering en communiceer de resultaten. Dit kan bijvoorbeeld door met plantenbakken een doorgaande straat te versmallen, door een straat voor autoverkeer af te sluiten, door een straat groen te verven, door fietsers voorrang te geven, door een kiosk tijdelijk een vergunning te geven of door tegels weg te halen van versteende buurtpleinen.

Het bestuur kan ook veel meer *shared spaces* creëren. Dit zijn plekken in Rotterdam waar geen verkeerslichten, borden, lijnen, trottoirs de gebruiker helpen. De Rotterdammers krijgen ook hiermee weer zelf de verantwoordelijkheid voor de publieke ruimte. Zij moeten weer op elkaar gaan letten in plaats van op de verkeersborden. Ook dit leidt tot allerlei vormen van interactie en toevallige ontmoetingen.

Met lef, vergroening van buurtpleinen en technologie kan het aantal toevallige ontmoetingen toenemen en daarmee de balans in de stad worden hersteld. Deze maatregelen gaan van goedkoop (lef) naar duur (flexibel aanpasbare gebouwen). Van eenvoudig (tegels en asfalt weghalen bij buurtpleinen) naar ingewikkeld (met veel aandacht voor kwaliteit en detail stadsparkjes maken).

**Laat de stad ervaren
welke kwaliteitsverbetering
mogelijk is**

Layla (twintiger),
Westnieuwland

‘Ik woon in Crooswijk.
Daar vinden regelmatig
buurtfeesten plaats. Die zijn
heel belangrijk, want daar
gaat iedereen uit de buurt
naartoe en zo ontmoet je
elkaar. Na zo’n feest maak je
de volgende dag gemakkelijk
met je buurman een praatje
als je elkaar op straat
tegenkomt.’

Vroesenpark Noord

Kralingse Plas

Sonja (46), kunstenares,
Mathenesserplein

‘Ik zou best eens voor een buurvrouw boodschappen willen doen, maar ik heb geen idee wie er allemaal bij mij in de straat wonen. Ik ken alleen mijn directe burens. Het wonen in een gemengde straat is leuk, maar je hebt er niks aan als je elkaar niet kent.

Elkaar leren kennen is de verantwoordelijkheid van de mensen zelf. De gemeente heeft daarin geen rol. Ik moet dus naar mezelf kijken! Ik neem me hierbij voor eens wat vaker gedag te zeggen tegen mensen in mijn straat.’

Renske (31),
vormgever, Hofbogen

'Ik ben groot fan van de Rotterdamse parken. Zo zit ik bijvoorbeeld graag in het paviljoen in het Vroesenpark. Een park is een prima plek om elkaar te ontmoeten. Omdat alle kinderen met elkaar spelen mixen de ouders ook maximaal met elkaar.'

Colofon

Deze uitgave is tot stand gekomen door de samenwerking tussen de gemeente Rotterdam en Platform31.

Redactie

Joop van Boven (gemeente Rotterdam),
Arjan Raatgever (Platform31/Twynstra Gudde),
Marloes Hoogerbrugge (Platform31).

Met bijdragen van

Marianne van den Anker
Mohammed Benzakour
Semiha Denktas
Koos van Dijken
Gerben Helleman
Naomi Jacobs
Mark Minkjan
Liesbeth Noordegraaf
Hans Stevens
Guido Walraven

November 2017

Fotografie	Lou Muuse
Opmaak	Roland Huisman (Rohu Ontwerp)
Straatinterviews	Marieke Berkers
Tekstredactie	Ilse Crooy (Griffel & Bok)
Drukwerk	Platform P
Oplage	350 exemplaren

Gemeente Rotterdam

__PLATFORM31__

